

UNITÁRIUS ÉLET

Ötven éve halt meg Ferencz József unitárius püspök

Emlékezés utolsó lelkésszentelésére

Emlékek kavarnak a lelkemben, diákkorom, teológus éveim, a pályakezdés megpróbáltatásai, amikor az ötven esztendővel ezelőtt történt dolgokra gondolok. A szemtanú szemüvegén keresztül emlékezem egyháztörténelmünk egyik kimagaslón nagy eseményére, amikor az 1927. november 6—7. napjain tartott kolozsvári zsinati főtanácson Ferencz József püspök, aki kilencvenkét esztendő terhét hordozta akkor a vállán, és már ötvennél több esztendeje állt őrálló helyén, lelkészeket szentelt.

Egyházunk Szervezeti Törvénye szerint, legfel-

FERENCZ JÓZSEF UNITÁRIUS PÜSPÖK
ÉLETÉNEK 89. ÉVÉBEN

(Berán Lajos)

ső testülete, a Főtanács, rendes körülmények között évente tartotta üléseit, Kolozsváron. Viszont ősi szokás volt az, hogy a négy esztendőnként tartott zsinatokat, amikor lelkészeket is szenteltek, rendszerint vidéken tartják. 1927-ben rendhagyó módon Kolozsvárt ülésezett a Zsinat és szenteltek fel 15 lelkészt. Erre azért került sor a püspöki székhelyen, mert a súlyos lábtöréséből alig felgyógyult öreg püspök nem vállalhatta a vidéki utat. Ilyen napokon színes forgatag volt a kolozsvári unitárius kollégium körül. A vidék unitárius-sága is megjelent, egyszerű székely földművesek,

szép, népi viseletben, akik hozták a falu ajándékát a kis- és nagydiákoknak. Mi, fiatalabbak, a díszterem karzatáról hallgattuk, figyeltük az ülés eseményeit, az egyházi élet különböző megnyilvánulásairól szóló jelentéseket. Lelkünk csordultig telt gyönyörűséggel, hogy egyetemes egyházi életünknek abban a csodálatos műtőjében, az emberi gondolkodásnak és a különböző életfelfogásoknak viadalában kibontakozott és elénkbe rajzolódott gyülekezeteink munkája, az egyetemes unitárius élet, melynek mi is alkotó részei voltunk.

A zsinaton, a régi idők szokását követve, azokat a lelkészeket szentelték fel, akik a megelőző négy év alatt végeztek, és már rendes lelkészi állásba nyertek kinevezést. Szomorú voltam, mert engem Ferencz József püspök két hónappal a zsinat előtt kinevezett helyettes lelkésznek Mezőszabédra, a beteg Kelemen György lelkész helyettesítésére, aki gyengesége miatt lelkészi szolgálatát már nem tudta ellátni. Így én csak szemlélője lehettem mindannak, ami 1927. november 7-én történt.

Az Egyházi Képviselő Tanács, előrehaladott életkorára és testi gyengeségére tekintettel, kérte Ferencz József püspököt, hogy lelkésszentelő beszédét a templom piacán elhelyezett karosszékben ülve mondja el. Az ünnepi istentiszteleten dr. Varga Béla teológiai tanár, a későbbi püspök (1938—1940) imádkozott és prédikált. Az unitárius lelkész feladatairól beszélt, s rámutatott a lelkészi munkával járó nehézségekre. Nagy csend volt a templomban, amikor az ősz püspök felszentelő beszédjének alapigéit felolvasta, Péter első levele ötödik részének 2—3. verseit. „Legeltessétek az Istennek köztetek levő nyáját, gondot viselvén arra, nem kényszerítésből, hanem örömet...”

Utolsó lelkésszentelésemet végzem, hangzott fel ajkáról a szó. Azután atyai szeretettel és a hosszú, nagy élet tapasztalatainak bölcsességével adja meg jó tanácsait. Tanítja őket, hogy soha el nem fogyó türelemmel vezessék a rájuk bízott gyülekezetet. „Nem kényszerítésből, hanem örömet, a szolgálat örömeért végezzétek lelkipásztori teendőiteket, kötelességeiteket. Nem nyereszke-désből, nem a fizetésért, hanem szerényen és alázatosan, mint Jézus tette, aki legyen példaképetek. Ne uralkodjatok, hanem szolgáljatok a gyülekezetben.” Végül megáldotta őket és elbocsátotta a gyönyörűséges, de cseppet sem könnyű munkára és szolgálatra. „Ingyen vettétek, ingyen adjátok! Isten dicsőségére és a rátok bízottak boldogításá-

ra tegyetek mindent! Isten áldjon és segítsen beneteket!" Nagy kár, hogy a néhány hónap múlva bekövetkezett halála miatt nem került sor ennek az utolsó főpásztori intelemnek a kinyomtatására.

Ezen a zsinaton 15 lelkészt szenteltek fel, köztük két későbbi budapesti lelkészt: dr. Szent-Iványi Sándort és dr. Iván Lászlót; továbbá dr. Borbély István 1928–32 közötti teológiai tanárt és másokat. A legtöbben közülük már a felszentelővel együtt a másik világban emlékeznek.

Ferencz József püspök beszéde most is itt cseng a fülemben. Életének utolsó évtizedét egészen közelről láttam. Az első esztendőiben a serdülő fiatal minden iránt érdeklődő figyelmével, azután már az életre készülő teológus szomjúságával. Lelkemből kitörülhetetlen most is az egykori kép. Látom, amint szipkájában füstölög a szivarja. Jön a Kossuth Lajos utca túlsó oldaláról, ahogyan mi akkor neveztük, a püspöki palotából a gimnázium felé. Már túl volt a nyolcvanon, amikor először láttam. Mégis fűrgén megy fel a kollégium lépcsőin az első emeleten levő irodába. Kezét öreg korában is az egyházi élet ütőerén tartja. Nélküle akkor talán megállt volna az élet.

Aldom a jó Istent, hogy kétszer is szemtől szemben állhattam vele. Először akkor hallgattam atyai jó tanácsait, amikor Szabédra küldött ki helyettesül. Csak ott, Szabédon, a mindennapi munkában döbbsentem rá arra, hogy az agg főpásztor milyen jól ismerte ennek a mezősegi gyülekezetnek az életét, gondjait. Budapestre történő kinevezésemet is tőle kaptam. Azt hiszem, ha nem éri a tragikus szerencsétlenség, végigdolgozta volna a tizedik évtizedet is. Járóképtelensége kizökkentette megszokott életritmusából, mellyel egészségesen minden nap délutánján körbesétálta a főtéri Mátyás szobrot s az egykori unitárius templomot. A tőle kapott kinevezéssel kezdtem meg budapesti hitoktatói munkámat, amikor megjött a szomorú hír,

hogy a felejthetetlen emlékü püspökünk 1928. február 19-én, a vasárnapi harangszóval egyidőben elhunyt.

Az emlékére tartott budapesti gyászistentiszteleten én szolgáltam, hiszen lelkeszi kinevezésemen még alig száradt meg keze vonása, melyet olyan jellegzetes betűkkel rótt a papírra: Ferencz József püspök. Ennek most múlt ötven esztendeje, és én most is áldom érte az Istent, hogy ott serdülhettem fel, s onnan indulhattam el, ahol ennek a küzdelmes és sokrétű életnek mozgatója, irányítója és összefogója az agg főpásztor, Ferencz József volt. Lelke és szelleme áthatotta sokunk, így az én életemet is, és az örök fejlődés útján vezette egyházunk életét. Most már több mint száz esztendeje, hogy sorsunkat kézbevette. Mi tudjuk már, hogy milyen építő, történelem-formáló munkása volt egyházunknak. Aldjuk a jó Istent, hogy egykoron nekünk adta. Bárcsak méltók tudnánk lenni öhozzá mindnyájan!

Gazdag életének fényes emlékét unitárius nagyjaink közt gondosan őrizzük, ápoljuk és szeretjük. Az ő helyében százak és ezrek roppantak volna össze és törték volna meg, amikor ő az első világháború és az impériumváltozás után, terhek és akadályok között, korát meghaladó erővel és lelkesedéssel folytatta az egyházvezetés főpásztori munkáját, úgy, mintha csak akkoriban választotta volna püspökké az Egyház Arkoson, 1876-ban. Több, mint ötven esztendő püspöki munkája bizonyítja Ferencz József püspök emberi nagyságát, kifogyhatatlan életenergiáját, bölcsességét, türelmességét. Reá emlékezve megállapíthatjuk, hogy Dávid Ferenc óta alig volt még egy olyan félszázados periódusa egyházunk küzdelmes életének, mint az ő ideje. A külső építkezések és a belső megépülés klasszikus fél évszázada volt ez, ma is belőle táplálkozunk. Az igazak emléke örökké él.

Pethő István

Az Országos Béketanács ülése

Február elején vette számba az Országos Béketanács az 1977. évi munka eredményeit, és elbíráltta az 1978. évi terveket. Az ülést Pethő Tibor alelnök nyitotta meg, és Sebestyén Nándorné főtitkár fűzött szóbeli kiegészítést az írásbeli előterjesztésekhez. A világ békéjét válságócok fenyegetik. Ezek közül napjainkban a vietnami-kambodzsai viszály a legjelentősebb. Nincsen előrehaladás a közel-keleti problémákban sem, Izrael álláspontja változatlan, nem akarja a korábbi ENSZ határozatok szellemében megoldani a hosszúra nyúlt konfliktust.

Az ideai esztendő tervei közül a legjelentősebb az a célkitűzés, mely szerint rendezvények sorozatával Budapesten és vidéken egyaránt megemlékezéseket szerveznek a nemzetközi és hazai békemozgalom megalakulásának harmincadik évfordulója tisztele-

tére. A Kulturális Minisztérium és a Zeneművészek Szövetsége „Béke—barátság—szolidaritás” címmel emlékezik meg a harminc év előtti értelmiségi nagygyűlésről. Sor kerül májusban a hagyományos béke és barátság hónapja megrendezésére, mely egyben emlékezés és előretétekintés lesz. E rendezvények középpontjában a leszerelés, a harmadik világ népeivel való szolidaritás és az európai enyhülés kérdései állnak. Reméljük, hogy eddig az időpontig, már a belgrádi értekezletről is pozitív értelemben számolhatunk be.

Az Országos Béketanács, mint eddig, támogatja a nemzetközi békemunka kiemelkedő eseményeit, köztük elsősorban a genfi leszerelési konferenciát és az ENSZ rendkívüli leszerelési közgyűlésének céljait.

Megemlékezést tart az Emberi Jogok Deklarációjának 30 éves évfordulója kapcsán — elsőrendűen tudósok és jogászok bekapcsolásával — az emberi jogok érvényesüléséről, mint a nemzetközi biztonság és a társadalmi haladás fontos tényezőjéről.

A hozzászólások közül élénk érdeklődést váltott ki Fábián Ferenc újságíró, elgondolkasztató adatokat tartalmazó felszólása. A jelenlevő népes egyházi résztvevők közül dr. Bartha Tibor református püspök és Bíró Imre kanonok, mindketten országgyűlési képviselők, szólaltak fel, hangsúlyozva az egyházi békemunka fontosságát, mint hozzájárulást az össztársadalmi célkitűzésekhez. A Parlamentben tartott ülésen egyházunk képviselőjében püspökünk vett részt.

VIZEK TÖRVÉNYE

Beke György legújabb riportgyűjteményének címadó története így kezdődik: „Piloták mondják, hogy kicsi falucsák, tanyabokrok a havasok oldalában, folyók kanyarulatainál megbújva, a dombok közé rejtőzködve onnan fentről úgy tűnnek, mint könnyecsek a Föld arcán. Gyűrött, ráncos arcon csillogó, tiszta könnyecsek. A széles karimájú, sötét füstködöktől megfáradó tekintet felüdül bennük.”

Bár a történet folyása más irányt vesz a továbbiakban, ebben a néhány bevezető sorban is benne feszül a század emberiségének nagy problémája: a környezet súlyos elszennyeződése.

De kezdjük az elején és határozzuk meg, mit is nevezünk környezetnek. Az Értelmező Szótár szerint: „a környezet valakit vagy valamit körülvevő természeti tárgyak összessége” vagy a biológiai fogalom szerint: „a környezet az élőlény életfeltételeit megszabó külső tényezők összessége.”

A föld, a víz, és a levegő ezek az emberiséget körülvevő és életfeltételeit megszabó külső tényezők, melyeknek rohamos elszennyeződése szorosan összefügg a társadalmi és gazdasági fejlődéssel.

Minél magasabb fokú és fejlettebb egy társadalom és egy gazdasági rendszer, annál nagyobb mértékben szennyezi a környezetét már-már olyan mértékben, hogy az a további fejlődésének korlátjává válik.

A Római Klub nagy port felkavart „A növekedés korlátai” jelentésében Meadows és munkatársai a jövőről a következő sötét képet festik: „Ha a világ népességének, iparosodásának és készletkimerítésének, élelmiszertermelésének növekedési üteme változatlanul folytatódik, akkor valamikor az elkövetkező évszázadon belül elérkezünk a növekedés korlátaival. Ennek legvalószínűbb következménye a népesség és az ipari kapacitás hirtelen és irányíthatatlan csökkenése lesz.”

A szerzők által alkalmazott „világmodell”, bár elnagyolt és sok túlzó megállapítást tartalmaz, mégis tény, hogy a környezet elszennyeződése egyre gyorsabb ütemű, sőt egyes területeken már ijesztő méreteket öltött.

A fenyegető veszélyhelyzetet a világ szinte minden részén felismerték, és komoly intézkedések történtek a védelem megszervezése és hatékony működése érdekében.

Hazánkban — a világ számos országában érvényben lévő környezetvédelmi törvény szerint — védelem alatt áll a föld, a víz, a levegő, az élővilág, a táj és a települési környezet.

Az emberi környezet védelem alatt álló tárgyai azonban egységes rendszert alkotnak, illetve rendszerek együttesét, melyek saját törvényeik szerint és egymáshoz való viszonyukban létrehozták és fenntartották az élet összes formáit, köztük az embert is! Az élet, az

ember élete sem képzelhető el a környezet rendszerei nélkül. A környezet rendszereinek védelme az összes életformák és az ember védelme. Ha romboljuk a környezet rendszereit, pusztítjuk az élet formáit, csökkentjük az ember életének alapjait is a földön.

Az embernek ugyanis naponta 1,3 kg élelemre, 2 kg vízre és 13 kg levegőre van szüksége. Az ember 5 hétig bírja az éhezést, 5 napig a szomjúságot és 5 percig a levegő hiányát.

A természethez való egzisztenciális kötődés ezen alap-szükségletein kívül, nem feledkezhetünk meg a vizuális és hangok által létrejött hallásbeli kötődésről sem.

Nos, jól érzékelhető az elmondottakból, milyen nagy jelentőségű, de egyben rendkívül összetett feladat előtt áll a környezetvédelem.

Hatékony környezetvédelemről azonban csak ott beszélhetünk, ahol annak minden ágát egyenlő súllyal kezelik, és a széles körű beavatkozások túllépnek az országhatárokon és földrészekre kiterjesztik működésüket.

Jól példázza ezt az együttműködést az 1977. március 14–25. között Mar del Plata-ban (Argentína) megtartott Egyesült Nemzetek Vízügyi Konferenciája, melynek munkájában a magyar küldöttség is tevékenyen részt vett.

A vízgazdálkodás-politikai döntések kialakítása volt a konferencia fő célja annak érdekében, hogy meghatározzák, miként lehet biztosítani az emberiség egyre növekvő vízigényét a globálisan meghatározott és korlátozott mértékben rendelkezésre álló vízkészletekből, melyeknek megóvása csak nemzetközi összefogással oldható meg.

A konferencia magyar küldöttsége záróbeszédében külön utalva Kádár Jánosnak, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárának 1977. januárjában nemzetközi kötelezettségünkről mondott szavaira, így összegezte álláspontját: „Ebből az irányvonalból kiindulva, szocialista társadalmi rendszerünk kommunista és internacionalista szemléletét is tükrözve, készek vagyunk — erőinkhez mérten — aktívan támogatni a fejlődő országok vízgazdálkodás-fejlesztését, és ennek érdekében nemzeti erőfeszítéseinket még jobban összehangolni a nemzetközi programokkal.”

Ennek a világméretű környezetvédelmi harcnak — melynek hazánk is aktívan részese — hatalmas szellemi és anyagi erőforrásokat megmozgató munkája remélhetően meghozza a maga gyümölcseit, hogy a „sötét füstködöktől megfáradó tekintet” egyre több helyen a világnak ismét felüdülést találjon, és a föld gyűrött, ráncos arcán a csillogó, tiszta emberi környezetben gyönyörködhesen.

Mikó István

Egyházi Képviselő Tanácsunk ülése

1978. évi első ülését jan. 25-én tartotta Képviselő Tanácsunk, melyen szép számmal vettek részt a Tanács és a Bizottság tagjai. Bartók Béla főgondnok megnyitó szavaiban üdvözölte a Tanács 1977. szeptemberében tartott zsinatunkon választott új tagjait és a régi tagokat, dr. Ferencz József püspök bibliaolvasása után sor került a gazdag tárgysorozat tárgyalására.

A Tanács meghallgatta és tudomásul vette a kocsordi, hódmezővásárhelyi és pestlőrinci gyülekezetek problémáit ismertető jelentéseket és engedélyezte, hogy a hódmezővásárhelyi gyülekezet a második világháborúban megsérült temploma renoválását — a rendelkezésre álló cél-

összeg terhére — nagyrészt saját munkaerő igénybevételével megkezdje.

Örömmel vette tudomásul a Tanács, hogy néhai özv. Pap Domokosné hagyatékából leszármazói, néhai Gyallay Pap Domokos író, e. tanácsos fia és unokái 5000 Ft-t hagyományoztak azzal a kéréssel, hogy egyházunk gondoskodjék a már elkészült kopjafa-síremlék felállításáról és Pap Domokosné emlékének megörökítéséről kis márványtábla felállításával. Továbbá 10 000 forintot hagykoztak az Unitárius Élet fejlesztési költségeire.

Egykori polgárdi lelkészünk, Bartók Géza leánya, Gabriella nemes

hagyományáról lapunk múlt számában részletesen szoltunk.

Megelégedésre szolgált, hogy egyházi levéltárunk végre megfelelő módon nyer elhelyezést és folyamatosan feldolgozást. Ez irányú tevékenységünket a Kulturális Minisztérium illetékes osztálya örömmel jóváhagyta. Szász János és dr. Kálnoki Kis Géza levéltárosok szép munkát végeztek.

A Tanács meghallgatta az 1978. évi külügyi tervvel, az oxfordi IARF kongresszussal, valamint az angliai unitárius egyház jubileumi ünnepségével kapcsolatos jelentéseket, és határozatokat hozott.

Az ülésen több hozzászólás értékelte az elmúlt időszakban végzett munkát.

Az IARF elnökének üzenete az 1978. évi Nemzetközi Vasárnapon

AZ IARF 23. kongresszusát 1978. júl. 28—aug. 4. napjaira Oxfordba terveztük. Az 1977. évet ezirányú élénk és lelkiismeretes előkészület jellemezte. Amint híradónk helyesen állapította meg, azt akarjuk, hogy a kongresszus „az Ó- és Újvilág, Kelet és Nyugat, idősebb és fiatalabb nemzedékek, elvek és népek találkozóhelye legyen, példázva a türelemre való felhívást, és bizonyítva az egész világra kiterjedő egymásrautaltságunkat, egyben hirdetvén általános humanitásunkat”.

Bizottságaink tanulmányozták a kongresszus fő témáját, melyet így fogalmazhatunk meg: *a tolerancia és annak határai napjainkban*. Munkájukat külön találkozókon, valamint több regionális konferencián folytatták, mely utóbbiakat Angliában, Nyugat-Németországban, Romániában és Belgiumban, valamint az Egyesült Államokban, Japánban és In-

diában szervezték. Ezen összeje-vetelek fő feladata az volt, hogy ismertessék a kongresszus fontos problémáit azokkal az egyházakkal, közösségekkel és egyéni tagokkal, akik nagy földrajzi távolságokra élnek egymástól.

Reméljük, hogy a fő téma, a tolerancia, minden vonatkozásban jól elő lesz készítve a kongresszusi végső tárgyalásra.

Megemlíteném, hogy magam is elnöki minőségben, legjobb tudásom szerint igyekeztem propagálni az IARF ügyét az elmúlt év folyamán. Nagy élmény volt számomra, hogy az USA-ban meglátogathattam az Unitárius-Universalista Egyház központját. Egyhónapos ott tartózkodásom rendjén, a múlt tavasszal, dr. Robert Nelson West elnök szíves meghívása alapján több gyülekezetet felkerestem. Ugyancsak részt vettem Offenbachban (NSZK) és Kolozsváron regionális konferenciákon, valamint a francia nyelvű li-

berálisok tanácskozásain a belgiumi Argenteuilben.

A Nemzetközi Vasárnap alkal-mából szeretném hangsúlyozni, hogy a még rendelkezésünkre álló fél esztendő folyamán nemes feladatunk marad folytatni előkészítő munkánkat a kongresszus sikerének érdekében. Határozottan meg vagyunk győződve, hogy ebben a kiegyensúlyozatlan és sokirányban összezavart világban, amelyben élünk, nekünk, szabad-elvűeknek, akik az emberi méltóságot, a lelkiismereti szabadságot, és az élet kölcsönös tiszteletét alapelvünknek valljuk, fontos feladatunk van abban, hogy a holnap társadalmát boldogabbá tegyük, amikor is a népek és nemzetek fokozatosan megvalósítják azt a békét és megértést, amelyre az emberiség a leginkább vágyik.

Dr. Kovács Lajos
püspök, az IARF elnöke

Asszonyok gondjai

Az *Unitárius Univerzalista Nőszövetség* „Kyriokos” című lapja negyedévenként jelenik meg Bostonban az egyház lapjának mellékleteként. Ezzel a nők sajtó fóruma megint erősödött. A lap minden újságcikkét nő írja. Előzetesen vezető témát adnak meg minden számhoz, amihez írásban hozzászólnak az egyház nőtagjai. E lapnak két számát megküldték egyházunknak is. Az egyiknek „A nő és a hatalom” a vezető témája. Ebben a következő cikkeket találjuk: „A nő és a hatalom — egy új világkép”, „A hatalom és a vezetőállás betöltése kérdéseinek behatódó vizsgálata”, „Hatalom és testiség”. Az utóbbi cikk írója ilyen kérdésekkel foglalkozik: a nőnek jutó hatalomról sok mindent elárul a testiség, a ruházat, a viselkedés. A nő azt, hogy „kérem” soha nem tudja olyan parancsolóan mondani, mint egy férfi. Egy vékonyhangú nőt szinte mindenki gyermekként kezel. Otthon nem a nő ül az asztalfőn, nem ő ül a legkényelmesebb fotelba. A ruházatot nézve, a férfiruhán levő zsebek tárgyak elhelyezésére szolgálnak, a női ruhán levők általában díszítésül. Ezért a nők személyi holmijukat kiegészítésnek kell vigyék magukkal, s ez egyik kezüket lefoglalja, így társadalmi életükben kevésbé tudják a kezüket szabadon használni. A női ruha vagy hosszú, vagy rövid és sálak, gyöngyök, karkötők és más ékszerek, amiket még ehhez hordanak, mind valamiképpen korlátozzák

őket. Ezek a jellemzők mind hozzájárulnak ahhoz, hogy kialakuljon és szinte természetessé váljon alárendelt szerepük. Noha a cikkíró nők mind amerikaiak, vajon ez csak Amerikában van így?

A másik szám vezető témája: „Anyák — leányaik és fiaik”. Visszaemlékezések formájában írnak gyermekeik felneveléséről, egy-egy felejthetetlen epizódot vázolnak az anyák. „Hátrányos helyzetben levő leánykák” a címe az indiai gyermekekről írt cikknek, ahol már a megszületés pillanatától kezdve érvényesül a nők elnyomása. Ebben az országban többre becsülik a fiú-

gyermeket, és még az etetésben is ebben az éhínség gyötörte országban előnyben részesítik a leánygyermekkel szemben. Amikor pedig megnő a leány, csak lefátyolozva mehet ki az utcára. Korán férjhez adják, gyermekeket szül, és nyomorúságos otthonának a rabja. Itt a nők csak utasai az életnek, idegenek szeme nem láthatja őket. Az ENSZ fáradozik azon, hogy megváltoztassa ezt az életet. Ehhez azonban a társadalom egészét kell megváltoztatni Indiában, a jobb élet lehetőségének az alapját csak így lehetne megteremteni.

Vadady Vera

Új prédikátoruk is támadt

Az erdélyi származású, körünkben is többször megfordult *Ignác Rózsa* író, 1971-ben Budapesten megjelent *Orsika* című regényéből idézzük az alábbi, minket is érintő részletet:

„Mint az igazhívők Mekkába, úgy özönlik a világ minden tájáról Erdélybe a nép. Reformált olaszok egész tábora vett szállást a fejedelem körül. Letelepült egy városnyi lengyel. Az erdélyi szászok hazulról előzőtt francia protestánsokat fogadtak be.

Magyarországból főurak költöztek át az erdélyi fejedelemségbe. Mondják, hogy ott nem a há-

borúság a legelső gondja a hatalmasoknak, hanem az, hogy megmaradjanak. Ott disputákat tartanak bölcseléből, teológiából; egyik országgyűlés a másikat éri, míg a magyarok német királya még országgyűlést sem tartat a magyarjaival. Oskolákat fundálnak, főiskolákat. Nem akárminőket. Ott új nép kovácsolódik egybe, és új gondolatok csatáznak. Kolozsvárott könyveket nyomtatnak. Még egy olyan új prédikátoruk is támadt, aki a sok új reformált vallást a szabad lelki vizsgálódás szélső határáig terjesztené ki, és minden szabadon gondolkodó keresztény magyart egy hitben fogna össze: valami Dávid...” (413. old.)

Istenről

Proféták, bölcselők, jószándékú papok és hívők várnak és ezerszer nekigyürkőztek, hogy meghatározzák, körülírják a hit legfőbb tárgyát: Istent. Hiába érzi létét a szív, hiába vezet hozzá az érzélem, minden kor hívő embere szerette volna meg is mutatni, bizonyítani is Őt, akit imádságaiban rajongva vagy alázattal, dicsőítve vagy könyörögve imádott.

A tudomány egyforma jelenségként értékeli az ősi animista hitet, a lélekkultuszt, a mindenek mögött létező erőt, a mana hitét, a sokistenimádó görög-római hitet, vagy az egyistenarcot. Az emberiség ezernyi formába próbálta önteni Isten lényét, de igazi lényege mindig ugyanaz volt. Ő volt a Végtelen, ő az Örökkévaló, a legfőbb valóság. Az emberi értelem sajátossága, hogy amiről fogalmat alkot, azt látni és láttatni is akarja. Ezzel kapcsolatban mondja az egyik modern vallásbölcselő, hogy ha az Istent nem ábrázoljuk, hiányérzetünk van; ha viszont megpróbáljuk formába önteni őt, egészen biztos, hogy eltorzítjuk valóját. Talán azért, mert az emberi értelem véges volta túlságosan szűk ahhoz, hogy a Végtelent pontosan kifejezve, leírja. A gyűszűnyi tengervíz is része ugyan a végtelen óceánnak, ugyanolyan mint az, de mégsem maga az óceán.

Sokszor tette fel az ember a kérdést önmagának, hogy egyáltalán van-e Isten. Sokan és sokszor feladták a reményét is annak, hogy Őt elérjék, leírják, de a makacs hit újra és újra jelentkezett. Egész emberi történelmünk át van szöve az istenkeresés megnyilatkozásaival. Sokévezredes történelmünk minden korszaka újabb és újabb istenfogalmakat szült. Még felsorolni is sok volna az ősi kultúrák isteneit, és megismenülni hőseit. Az ember mindig érezte gyengeségét, véges voltát, és a környező világgal szembeni kiszolgáltatottságát. Épp ezért mindig keresett valami támaszt, valami erőforrást, amely segítségére lehet a mindennapok harcaiban.

A modern ember ezeket a régi istenfogalmakat vagy nem is ismeri, vagy jórészt elutasítja azokat. A kereszténységnek is csak bizonyos hányada éli át meggyőződéssel a keresztény tanokat, hitelveket. Vitathatatlan, hogy sokan közülük csak formálisan tartoznak egy-egy vallásos közösséghez. Éppen századunkban vagyunk tanúi annak, hogy az úgynevezett hívők függetlenítik magukat az írott dogmáktól, és önkényesen fogalmazzák át nézeteiket ama végső dolgokról, a világot s az életet mozgató erőről, vagy erőkről. A hagyományos hittani fogalmak mellett gyakran halljuk a Természet vagy a Sors erejének és szerepének hangsúlyozását. Nem kevesen vannak, kik az egyetlen alapnak magát az embert tartják s minden erőt, hatalmat ebből eredeztetnek. Még az olyan nézet sem ritka, amely az emberi életet

a Véletlen játékanak és szeszélyének szolgáltatja ki. Azon sem lepődhetünk meg, ha valaki az élet s a világ mögött-fölött semmit sem lát, nem hisz.

Akiket ma általánosan hívőknek nevezünk, azoknak sincs egységes fogalmuk Istenről. Ahány embert megkérdeznénk, annyiféleképpen igyekezne magyarázni egyéni meggyőződését. Ez érvényes a kereszténység tagjaira is és ha ehhez hozzászámoljuk a föld nem keresztény vallásos irányzatait, napjainkban szinte átláthatatlan sokaságával találkozunk az Istenről alkotott nézeteknek.

Nekünk, unitáriusoknak, meg van a saját felfogásunk az Örökkévalóról. Amikor köztudottan azt valljuk, hogy egy az Isten, mi igyekszünk a jézusi istenszeményt magunkévá tenni. Atyánknak hisszük Istent, de tudjuk, hogy itt is az emberi szó és fogalom kevesebbet mond róla, mint amilyennek elképzeljük Őt. Isten atyasága csak egy vonást fejez ki a Végtelen Isten képéből. Csak annyit jelez, hogy Ő szeret minket, szereti a teremtet világot. A mózesi író is a teremtés elbeszélésében a közös vonást és hasonlóságot kívánja jelezni, — de az nyilvánvaló, hogy Isten nem mérhető az ember mércéjével.

A teremtő egy végtelen erőforrásnak is elképzelhető, akiből minden ered és táplálkozik. Benne élünk, mozgunk és vagyunk, mondja az Újszövetség, és ez nagyon kifejező. A szikla, a virág, a véglény s erdei vad mind-mind az őserő gyermeke. Mi emberek is azok vagyunk, sőt bennünk több is van belőle, mert szellemünk, lelkiségünk többet hord Isten képességeiből, lehetőségeiből minden más élőlényénél. Az apostol szeretetnek mondja az Istent. Annyi szeretet, olyan szeretet, mint az emberben van, más teremtményben nincs. Mi vagyunk leginkább gyermekei neki.

Mi, unitáriusok, a külső világban bárhol felismerjük Isten láthatatlan, de hatalmas erejét. Mégis azt valljuk, aki Hozzá el akar jutni, ne kifelé szemlélődjön, keresgéljen, hanem önmagában próbálja megtalálni Őt. Önmagában és az embertársában, Isten főművében.

Kolozsvári püspökünk az újévi pásztorlevélben egy halk és szelíd hangra hivatkozik, melyet Illés próféta már 3000 évvel ezelőtt meghallott, megértett.

Igen, Isten többnyire ilyen halk és szelíd hangon szól mindenkire, aki hívja, őszintén szólítja Őt. Olyan halk ez a hang, hogy senki más nem hallja azt csak a hívő könyörgő ember — de az biztosan meghallja —, és olyan szelíd, jóságos ez a hang, hogy a meghatottság könnyét csalja szemünkbe; olyan simogató, olyan édes e hang, hogy még a vérző sebek is meggyógyulnak tőle. Egyedül ez a hang vezet el Hozzá.

Bajor János

Együtt a jó ügyért

Francia nyelven jelentetett meg egy érdekes és tanulságos kötetet a Corvina kiadó „Ensemble pour une bonne cause” címen. A tanulmánykötet ismerteti a szocialista állam és a hazai egyházak közötti viszony alakulását és jelenlegi helyzetét. A kötetet Lukács József akadémikus, a Világosság főszerkesztője állította össze.

Az érdekesen összeállított kötet nyilván nemzetközi érdeklődésre tart majd igényt. Tanulmányok, nyilatkozatok, dokumentumanyagok olvashatók, jó francia fordításban. Az első részben a párt és az állami vezetőik egyházakra vonatkozó fontosabb nyilatkozatait közli, köztük Aczél György miniszterelnök-helyettes és Miklós Imre államtitkárnak jól ismert tanulmányait, a Hazafias Népfront nyilatkozatát. A második fejezetben több egyházi vezető tollából ismertetések olvashatók a hazai egyházakról. Itt nélkülözzük az egyházunkra vonatkozó ismertetést.

A nyilatkozatok élén olvashatjuk Kádár Jánosnak az MSZMP első titkárának két nyilatkozatát, és Lukács György akadémikusnak egyik írását. A doku-

mentumok sorát az állam és a katolikus egyház között 1950-ben kötött egyezmény szövege vezeti be. Ezt követően a szerkesztő megjegyzi, hogy hasonló szellemű egyezményeket kötött már 1948-ban a református, az evangélikus és az unitárius egyház és az izraelita felekezet a szocialista állammal.

A kötet a nemzetközi kapcsolatok sorában ismerteti az állam és a Vatikán között kötött megállapodásokat. Közli VI. Pál pápának a magyar zarándokok látogatása alkalmából mondott beszédét és azt a beszédet, melyet Kádár Jánosnak a Vatikánban tett látogatása alkalmából mondott. Részleteket olvashatunk Kádár Jánosnak a pápai látogatás után tartott sajtóértekezleten mondott megnyilatkozásaiból.

A felszabadulás harmincadik évfordulója alkalmából tartott egyházi megemlékezéseken elhangzott beszédek között közli Huszti János közügyigazgatónak az Egyházi Képviselő Tanács ünnepi ülésén 1975-ben elhangzott felszólalását. A kiadvány befejezéséül Pásztói Margit tanulmányában az egyházi műemlékvédelemről ad ismertetést, melyre államunk az elmúlt évtizedekben igen jelentős összegeket költött.

Könyvtárunk értékei

Könyvtárunk egyik legjelentősebb értéke a megjelenésétől folyamatosan járó *Keresztény Magvető*.

A folyóirat alapításának történetét Jakab Elek írta meg. Szerinte a lap megindításának gondolatát Nagy Lajos kolozsvári lelkész vetette fel, megvalósítója pedig Kriza János püspök volt.

Kriza János és Nagy Lajos szerkesztésében indult meg tehát a folyóirat 1861-ben. Először az 1868. év 4. köte-

tizenegyedik kötetig Ferencz József és Simén Domokos. A tizenkettediket Simén Domokos és Péterfi Dénes szerkeszti. A tizenharmadik kötetig egészen a harminckilencedik kötetig Péterfi Dénes és Kovács János, majd a negyvenedik kötetig, 1905-től 1910-ig, Péterfi Dénes lesz az egyedüli szerkesztő. A negyvenhatodik kötetig 1911-ben Gál Kelemen és Gálfi Lőrinc veszi át a folyóirat vezetését az ötvenharmadik, 1918-i évi kötetig bezárólag.

Az Unitárius Irodalmi Társaság 1921. okt. 29-én tartott közgyűlése elhatározza, hogy a *Keresztény Magvető*, akár anyagi áldozatok árán is, újból megjelen-

ti. A *Keresztény Magvető*, új államjogi helyzetben, 1922. január havában az ötvennegyedik kötetig jelenik meg újból évi hat számban, bővebb oldalterjedelemben. A szerkesztők ekkor Borbély István és Vári Albert, akik az ötvenhetedik kötetig, 1924-ig maradnak. Az ötvennyolcadik kötetig, 1926-tól a szerkesztést egy Szerkesztő Bizottság veszi át, melynek tagjai: Borbély István Ferenczy Géza, Kiss Elek és Vári Albert. 1928-ban Ferenczy Géza és Vári Albert, 1929-től, a hatvanegyedik kötetig, a szerkesztést Vári Albert végezte. A hetvenedik kötetig, 1938-tól egészen a hetvenhatodik kötetig, 1944-ig, Vári Albert mellett P. Szentmártoni Kálmán neve is szerepel. 1944-ben már csak négy szám jelent meg.

A *Keresztény Magvető* első Tárgymutatóját — mely az egytől negyvenhetedik köteteket foglalja magában — Borbély Ferenc állította össze Kolozsvárt 1913-ban. A második Tárgymutató és Tartalomjegyzéket — negyvennyolctól hatvanötig — Erdő János állította össze 1934-ben.

A második világháború után 1971-ben indult újból el a *Keresztény Magvető* a hetvenhetedik kötetig. Azóta is évente négy számban jelenik meg.

A Szerkesztő Bizottság az előszóban kijelenti, hogy: „A régi programmal akarjuk folytatni a folyóirat eddigi munkáját... Célunk, hogy a teológiai és egyháztörténet köréből készített tanulmányok, dolgozatok, egyházi és szertartási beszédek közlésével szolgáljunk a lelkészek elméleti és gyakorlati továbbképzését, valamint az egyházi élet és munka időszerű kérdéseinek, egyházi folyóiratok és teológiai munkák szemléjével tájékoztassuk őket. Meggyőződésünk, hogy közös erővel folytatni tudjuk a *Keresztény Magvető* munkáját.”

1971-ben a Szerkesztő Bizottság elnöke dr. Kiss Elek püspök. Halála után, 1972-ben e tisztet dr. Kovács Lajos püspök vette át, főszerkesztő-helyettes: dr. Erdő János. A munkát szerkesztő bizottsági tagok segítik.

A cél a múltbelivel azonos: megőrizni és fenntartani a szabadelvű kereszténység szolgálatában álló unitárius gondolkodást.

Kaplayné Schey Ilona dr.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

33. EVFOLYAM 2. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ
1977

tével változik a szerkesztőség. Ekkor Buzogány Áron és Ferencz József lesznek a szerkesztők.

A folyóirat eleinte nem rendszeres időközökben jelenik meg. Az első kötet után 1863-ban következik a második kötet, 1867-ben a harmadik és 1868-ban a negyedik kötet. 1870 óta, az ötödik kötetig kezdve, évenként jelenik meg a folyóirat.

Az ötödik kötetig a nyolcadik kötetig Ferencz József és Kovács Antal a szerkesztők. A kilencediktől a

Múzsák fellegvára

E címen jelent meg a bukaresti Kriterion kiadásában 1977-ben egy kötetnyi versfordítás, mely a kolozsvári XVI. századi humanista költők latin nyelven írt költeményeit tolmácsolta magyarul, Tóth István átültetésében. Kötetéből az Új Írás c. budapesti folyóirat 1978. évi első száma tíz unitárius vonatkozású fordítást is bemutatott. A költeményeket Adrianus Wolphardusnak 1522-ben Apollóhoz írt hosszabb verse vezet be.

Dávid Ferencről több verset is közöl. Elsőként „Az olvasóhoz” c.-t, mely egyben az 1568. évi Az Atyaisten, a Fiú, Szentlélek

hamis és igaz ismeretéről c. könyvének ajánlása. Megrázó az az óda, melynek címe „Dávid Ferenc, az unitárius püspök ezt írta fogóságában”. Két epigramma következik, ugyancsak 1579-ből.

Heltai Gáspár a „tisztas olvasóhoz” szól, mely egyben az 1568-as gyulafehérvári hitvita előszava. A nem unitárius szász származású Christian Schesaeus Venerando viro D. Francisco Davidis-hez, Dávid Ferenchez írt verset, még 1558-ban. A német származású egykori kolozsvári unitárius kollégiumi tanár, Dávid Ferenc veje, az 1574-i pestisjárvány áldozatául esett Sommer János 1568. évi A tiszta

szerelem kertecskéje c. ciklusából három rövid darabot olvashatunk: A mirtuszhoz, A birsalma és Az olajfa címűeket. Ugyancsak Sommer János volt a szerzője János Zsigmond sírfeliratának, mely a fejedelem halála évében, 1571-ben kelt. Unitárius szerző Deidrich György is, verse: „Kolozsvár dicsérete”, 1589. Az Új Írás, a már említett kötetből bemutat még fordítást Hunyadi Ferenc és a történetíró Szamasközy István írásából is, köztük a paxról, a békéről írt töredéket.

Örvendünk, hogy ezt a szép kötetet egyik hazai érdekes folyóiratunk ilyen bő válogatás közlésével mutatta be. A kötet bővebb ismertetésére még visszatérünk.

Újesztendei gondolatok

Az angliai unitáriusok 1842-ben alapított és azóta folyamatosan megjelenő szemléje, az INQUIRER az 1977. dec. 31-i számban több lelkész, köztük az 1947 óta Angliában élő és több évtizede London-Croydon gyülekezetének lelkipásztora, Kereki Gábor újszerű gondolatait közli, melyeket magyar fordításban adunk:

És az új esztendőben is, a nap felkél és lenyugszik, a hold növekszik és apad, és a csillagok a tejúton járnak. Újabb tizenkét hónapon át érezni fogjuk az idő lassú, de csendes erejét, amint előrehaladva átölel mindent. Az évszakok változásával emberi mértékkel mérhető időt járunk a földön, énekelvén nappal, álmodozván éjszakánként.

Most csendben és elgondolkodva ismét itt állunk az ismeretlen előtt és érezzük az idő jelentőségét. Az örökkévalóságnak ez a mozgó képe, az idő, ismét valami újjal szembesít. Az örökkévalóságnak ez a töredéke friss és gazdag tapasztalatokat ad. Az örökös,

percnyi megállás nélküli mozgás, az idő csodálatos meglepetésekkel gazdagít. Múlt napjainkban sokfelét megtanít, érzéseinket figyel és rádöbbsent arra, hogy egyetlen ember sem született kész bölcsnek. Meggyógyítja a bánatot, elcsitítja a perpatvart. Mindnyáján változunk az időben, és soha sem vagyunk ugyanazok. Leszedi tévedéseinkről az álarcot, és megvilágítja az igazságot. Az idő a mi legértékesebb tulajdonunk, mert minden, amink van, csak az idő. Még azoknak is, akiknek látszólag semmijük sincs, van idejük.

Amikor a kereszதாகnál röviden megpihenünk, rendszerint a múlt felé fordulunk. Hiba volna azonban ott sokáig időznünk. Bölcsőbb nem időzni hosszasan az elmúlt idők kietlen pusztaságain, mintsem időpazarlón bámulni azt, aminek el kellett volna merülnie a feledésben. Csendben, megpihenve állunk, s az új esztendő csukott kapui előtt valami titokzatosat érzünk, ami zárva van szemeink előtt. „A jövő rejtve van még azok előtt is, akik készítik azt” —

mondja Anatole France. A holnap rejtelmes kapuinál könnyen álomba szenderülünk egy másik esztendő álmoképeitől. Sohase torpanjunk meg ezektől az álmoktól. A jövőt fogadjuk értelmesen, azzal a lendülettel, mellyel a jelent éljük. Minden holnap egyszer mává változik. Minden nap lépés az ismeretlenbe, de fogadjuk várakozással. Minden nap új ígéret, és a mi feladatunk ezt az ígéretet valóra váltani.

Nincs elég időnk arra, hogy töprengjünk a múlton, és nincsen elég időnk arra sem, hogy a jövő álmait megálmodjuk. Felejtjük el, hogy a kétféle idő között szakadék van, ez nagyon fontos. Most és ebben a világban kell élnünk. A jelennek nagy ereje van minden más idő felett, ez a jelen a miénk. Mi a jelenben élünk és nem tudjuk meg nem történné tenni a múltat, és nem tudhatjuk, mit hoz a holnap. Mi csak azt tudjuk, hogy mi az igazság a mi számunkra, ma. Szolgáljuk tehát azt hűséggel.

Angolból fordította: K. Nagy Magda

Angliai unitáriusok

Londonban, 1774-ben alakult meg Theofil Lindsay vezetésével az a gyülekezet, mely magát angol földön unitáriusnak nevezte. A XIX. század elején a megszorodott számú gyülekezetek szervezetbe tömörültek. Ekkor már Anglián kívül, Skóciában, Walesben és Észak-Írországból is vannak gyülekezeteik. A múlt század vége felé még egy társadalmi egyesület is alakult a brit unitárius gyülekezetek ügyeinek támogatására. Ötven esztendővel ezelőtt, 1928-ban a két mozgalom egyesült és azóta a londoni Essex Hallban levő központjuk irányítja életüket. Így az idén ápr. 4–7. napjain tartandó évi közgyűlésük egyben az ötven esztendős évfordulóról is megemlékezik.

A jubileumi ülésen részt vesznek egyházunk képviselőiben dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla

főgondnok, akik a gyűlésen szerzett élményeikről, csak a lapunk következő számában adhatnak számot.

Az angol unitáriusok vezetését az évente választott elnök látja el, akit az egyik évben a lelkészek, a másik évben a világiak közül választanak. A munkáját most befejező elnök, Peter Godfrey sheffieldi lelkész, aki feleségével együtt számos nemzetközi unitárius találkozóra szervezett társasutazást. Ők készülnek arra, hogy az 1979. évi kolozsvári és budapesti Dávid Ferenc emlékszinatokra elhozzák az angliai és európai unitáriusok népes csoportját. Arcképét közöljük. Az új elnök, aki az előző évben, hogy némi tapasztalatra már szert tehessen, az alelnöki tisztet viselte, Geoffry Head, aki évtizedek óta részt vesz az egyházi tanács különböző szinten munkálkodó bizottságainak munkájában.

Az ünnepi istentiszteleten a szolgálatot Anne McClelland lelkész végzi, akinek férje nemrégiben vette át a Williams Könyvtár vezetésének munkáját. Ugyancsak női előadója lesz a történelmi társulat ülésének is. Jo. Manton személyében, aki egy nagy unitárius asszony, Mary Carpenter alakján keresztül az utolsó száz esztendő nőmozgalmi munkájáról ad számot.

Az ünnepi előadást — Essex Hall lecture — Arthur J. Long, a Manchester városában működő Unitarian College teológiai főiskola dékánja tartja az utolsó ötven esztendő teológiai változásairól.

Körösfői-Kriesch Aladár

Körösfői-Kriesch Aladár festő- és iparművész munkássága kevésbé ismert. Számos képét láthatjuk a Zeneakadémián, az Országházban, a Magyar Nemzeti Galériában. A marosvásárhelyi Kultúrpalotában is látható egy faliképe. Legismertebb, főleg a mi unitárius köreinkben, az 1568. évi tordai országgyűlésről festett, és Tordán a Múzeumban őrzött képe, mely reprodukcióban számos gyülekezeti termünk és unitárius otthonunk falának is díszé. Erről a munkájáról idézi a Convira Kiadó gondozásában 1977-ben megjelent tanulmányában Keserű Katalin művészettörténész a nemrégiben elhalt Kós Károlyt, aki a következőket írta: „Ez a képtárgy igen is jellemzi Kriesch Aladárt, az embert. A piktor jellemzi, hogy ezt ő úgy festette meg, ahogyan Székely Bertalan óta nem festettek historiai képet a magyar glóbuson.” Keserű Katalin megállapítja, hogy „az 1568-as tordai országgyűlés kimondja a vallásszabadságot című festmény egy központi alakot emel ki, az erős fényben álló Dávid Ferencet, az unitarizmus megalapítóját, akinek hatására Erdélyben gyakorlatilag megszűnt a protestáns vallások iránti türelmetlenség, de aki végül mégis áldozata lett az ellenreformációnak.”

A kötet szövegrészét követő hatvan illusztráció jól jellemzi a művész értékes, és eddig eléggé nem méltányolt munkásságát. E képek közt láthatjuk a „Torockói kályha” c. 1905-ben készült vízfestményét is.

Az Epiktetosz-fordító Thordai János

Thordai Jánost az unitárius irodalom zsoldárfordítójaként ismeri első sorban. Zsoldárát a Magyar Tudományos Akadémia 1967-ben kiadta a Régi Magyar Költők tára 4. kötetként „Az unitáriusok költészete” címen, Stoll Béla, Tarnócz Márton és Varga Imre gondozásában. Thordai zsoldárírói-fordítói munkásságáról egy következő cikkben szólnunk.

Keserű Bálint kandidátus, a szegedi Irodalomtörténeti dolgozatok 34. füzetében Thordai János irodalmi tevékenységének újabb oldalát világította meg az „Epiktetosz magyarul a XVII. század elején” c., már 1963-ban megjelent tanulmányában. Ez az értékes tanulmány azt a Thordai Jánost mutatja be, aki „először szólaltatja meg Epiktetoszt tisztán és magyarul a kor kultúrára szomjas nemesi és polgári értelmiségei előtt”. A XVII. századi Epiktetosz-fordítónak az unitárius Thordai Jánossal való azonosítása Keserű Bálint professzor tanulmányának érdeme.

Thordai János irodalmi tevékenységével korábban az unitárius Kanyaró Ferenc, Várfalvi Nagy János és dr. Gál Kelemen foglalkozott. Irodalomtörténészeink közül újabban dr. Klaniczay Tibor és dr. Pirnát Antal foglalkoztak Thordai munkásságának vizsgálatával.

Ki volt Thordai János?

Ma már vélelmezni lehet, hogy Thordai János 1597-ben születik Tordán. Tanulmányait a kolozsvári Unitárius Kollégiumban végzi; tanári hivatására a Odera melletti Frankfurt egyetemén készül föl. Tanári állását — a kolozsvári Unitárius Kollégiumban — 1626-ban foglalja el az „ismerd meg önmagad”, epiktetoszi filozófiában központi helyet elfoglaló gondolat kifejtésével. Kolozsvári tanári működésének ideje egybeesik a város polgárisodási folyamatával, a városi polgárok gazdagodásával, művelődési igényével s az unitárius polgárság világnézetének „gerincbetörésével”. Thordai időrendben legjelentősebb munkája az 1627-ből való — a reneszánsz irodalom történetében Keserű Bálint szerint legjelentősebb alkotás: a teljes magyar zsoldárfordítás. Ugyanebből az évből ismert a kolozsvári református iskola tanárával, Dengelegi Péterrel Enyedi György „Explicationes”-e körül folytatott irodalmi harca; majd az 1630-as évekből Thoroczkai Máté magyar nyelvű katekizmusának és az egyik legteljesebbnek ítélt unitárius énekeskönyvnek a kiadása. Ezt követi az 1626–36 közötti Epiktetosz-fordítás, mely a szerzőt az antik görög filozófia, közelebbről Epiktetosz munkáinak ismerőjeként mutatja be.

Ki volt Epiktetosz, akinek munkáinak teljes fordítása — Keserű Bálint fölfedezése nyomán — Thordai János érdeme?

Epiktetosz egyike azoknak az antik görög filozófusoknak, akik nem a gondolataik eredetiségével, hanem azoknak elterjedésével válnak ismertté. Epiktetosz nem író filozófus, hanem gyakorlati nevelő, kinek egyetlen munkája ismeretes, az Arrianos összegyűjtötte tanításai és beszélgetései.

A rabszolgának születő Epiktetosz a munka iránti megbecsülést és a rabszolgának az emberi életre való jogát hirdeti. Tanítása a szolgaság elleni passzív lázadást tükrözi. A rabságba való belenyugvást, a „külső bilincsnek gyötrelmét” a „belső szabadság” eszméjével helyettesítve. A türes és az önmegtagadás jelszavával a szolgai beletörődésnek ad hangot. E két végtel erőteljes megszólaltatásával a sztoikus etika egyik legszélsőségebb és leghatásosabb változatát alkotja meg.

Keserű Bálint elmondja, hogy a középkori kereszténység előtt Epiktetosz a reneszánsz koráig ismeretlen. A keresztény kultúra csak a XVI. sz.-ban fedezi föl, s ekkor próbálja meg — egyfelől a protestáns, másfelől a jezsuita irodalom — ez antik bölcselőt a maga képére átformálni. Az Arrianos összeállításában megjelenő „Kézikönyvecske” az európai nemzetek nyelvére latinból ültetődik át. 1534-ben jelenik meg az első német, tíz évvel később az első francia kiadás, majd a század végén a holland és az angol kiadás lát napvilágot.

A szakirodalom szerint — mondja Keserű Bálint — az epiktetoszi „Kézikönyvecske” első magyar fordítója 1825-ben Mokry Benjámin, de magyar nyelvű epiktetoszi szövegrészletek már a XVI. sz.-i irodalomban is megtalálhatók, többek között Bornemissza Péter és Rimay János munkáiban.

Azonban ma már Keserű Bálint nyomán tudjuk, hogy a teljes kézikönyvecskét a XVII. sz.-ban megszólaltatja magyar nyelven Thordai János, az unitárius zsoldárfordító tanár.

Keserű Bálint Thordai János Epiktetosz-fordító tevékenységét kapcsolatba hozza működésének színhelyével, a polgárisodás útját járó Kolozsvárral, illetve annak XVII. sz. eleji helyzetével. Elmondja, hogy az anyagiakban egyre gyarapodó kolozsvári unitárius polgárság életében ekkor következik be a „világnézeti gerincbetörés”. Ugyanis a Dávid Ferenc radikális tanításainál kevésbé radikális, de a kor protestantizmusának megfelelőbb felfogás előterbe helyezése idején Thordai azért szólaltatja meg Epiktetoszt, hogy annak a „külső bilincs” okozta gyötrelmét a „belső szabadság” eszméjével helyettesítő nézetét a kor emberére is alkalmaztassa.

Keserű Bálint megítélése szerint Thordai említett Epiktetosz-fordítása jelentőségében nem hasonlítható a magyar antitrinitárius kultúra XVI. sz.-i teljesítményéhez, de a fordítást a XVI. sz. eszményeinek folytatásaként könyveli el. Törvényszerűnek ítéli a kolozsvári antitrinitarizmusnak a polgári racionalizmus irányába megtett lépését, amelyhez segítségül szolgál az epiktetoszi filozófia is. Bár Thordai nem bírálja Epiktetosz szavait, csupán visszaadja, fordítói tevékenységével nemcsak a XVII. sz.-i magyar irodalomnak, hanem az unitarizmusnak is dicsőséget szerez.

Ezt a fölismerést mozdítja elő Keserű Bálint, kinek tanulmánya elolvasását szeretettel ajánljuk olvasóinknak.

Kelemen Miklós

Lapunk kedves olvasóinak

kellemes húsvéti ünnepeket kívánunk

Új elnök az amerikai unitáriusok élén

Az amerikai unitárius-univerzalista egyház elnöki tisztétől 1977. nyá-

rán megvált, nyolc esztendei jó szolgálat után, dr. Robert N. West elnök. Utódja — nagy többséggel — dr. Paul Carnes buffalói (New York állam) lelkes lett, aki 1968-ban már rövid látogatást tett hazánkban és az erdélyi unitáriusok körében is. Az IARF frankfurti ülésére küldött üzenetében jelezte, hogy az oxfordi kongresszust követően Budapestre és Kolozsvárra is ellátogat, hogy megismerkedjék közelebbről is egyházaink jelenlegi vezetőivel. Látogatása időpontját idejében közölni fogjuk lapunk olvasóival.

Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon

A Református Egyház Confessio c. új szemléjében jelent meg az alábbi ismertetés, melyet a Confessio felelős szerkesztője, Bottyán János szíves hozzájárulásával rövidített szöveggel közlünk.

A magyar protestáns egyháztörténet-tudomány rendkívüli eseménye, hogy a nyár elején 712 oldalon megjelent e lexikon. Az esemény több okból is az. Először, mert egy olyan könyv bővített kiadása került könyvesboltba, amely eddig — 1940 óta — csak negyven példányban forgott a szerencsés emberek kezén. Negyven példányban, kézirat gyanánt kinyomtatva, tehát a legérdekesebb könyvritkaságként, mert tizenhárommal kevesebb készült belőle, mint amennyi megmaradt az 1590-ben nyomtatott Vizsolyi Bibliából.

Emellett egy olyan könyv második kiadása ez a lexikon, amely nélkül egy egész sor szakterületen nem lehet dolgozni. Jelentőségére rámutat az az egyszerű számadat is, hogy az a negyvenöt és fél ív terjedeleme, amelyet megtöltenek tömör és pontos adatai, egyharmada az Irodalmi Lexikonnak. E nagymennyiségű adatgyűjtemény oly gazdag örökségbe nyújt betekintést, amely ismerete nélkül nem mozdulhat a maga területén egyetlen világi történet-, vagy irodalomtörténet-tudós, művész-, vagy művelődéstörténész, sőt a rokontudományok területén dolgozó szakember sem: a politika-, ideológia-, és gazdaságtörténész, sőt a filológia és néprajz művelője sem.

E lexikon érdekessége, hogy anyagát a magyar protestáns egyháztörténet-kutatás és -írás nesztora, dr. Zoványi Jenő (1865–1958) szinte egymaga gyűjtötte össze, akit — könyvespolcnyi, mindig eredeti és magas színvonalú tudományos munkássága elismeréseként a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben kandidátusságra érdemesített. E megtisztelő címet az akkor 85 éves tudós, korára tekintettel nem fogadta el, mert — mondotta — e cím a jövőben várt tudományos munkásságra tekint, ötle pedig már nem lehet újat várni, mindent megtett, amit tudott. Négy év múlva a történettudomány doktorává minősítették.

E gyűjtés magvát Zoványi Jenő már harminc éves kora előtt elvégezte, hiszen lexikona első formáját már 1894–1898–1901-ben, három kötetre osztva kinyomtatta, Theológiai Ismeretek Tára címmel. Akkor még voltak segítőtársai is, de attól fogva egymaga dolgozott. Zoványi Jenő óriási tudású, rendkívüli emlékezőtehetségű és példás szorgalmú ember volt; már életében legendák szálltak róla, s a tapasztalatok igaz-

olták. Ráadásul negyvenhat évet töltött nyugalomban.

Zoványi Jenő anyaga úgy menekült meg, hogy Révész Imre javaslatára a Bizottság, a Lexikon munkatársai használatára, munkapéldányként, negyven példányban, „kézirat gyanánt” kinyomtatva, s a szedését hosszú időn át őriztette, annak reményében, hogy csak elkészül az egész lexikon.

Zoványi Jenőt azért bírta meg a Lexikon Bizottság saját anyaga kiegészítésével, mert tudományos ellenfele, Révész Imre így ajánlotta őt, ami örökké figyelemre méltó példája marad a pártatlanságnak: „Az egyetlen ember ma Magyarországon, aki fejében és jegyzeteiben az e cikkekhez szükséges óriási adatkészlet nagyobb része már összegyűjtve és rendszerezve áll dr. Zoványi Jenő. Bárki más szakember, magamat is beleértve, akarna e cikkek anyagának összegyűjtéséhez és kritikai feldolgozásához — Zoványitól függetlenül — hozzáfogni, az körülbelül ugyanannyi évtized alatt készülne el velük, mint amennyi évre van szüksége Zoványinak elkészítésükhöz...”

Zoványi Jenő haláláig javígtatta és pótolta, amit azért is nyomtattak ki munkapéldányul, hogy a többi egyháztörténész kiegészíthesse. S az történt, hogy mégis őreá maradt a kiegészítés. Javításaira és pótlásaira két olyan nyomtatott példányt használt, amelynek lapjai közé egy-egy tiszta papírt kötöttet, így minden új adat már a helyére került. Halála után szinte változatlanul jelent meg műve, kézírataiból a pótlásokat dr. Ladányi Sándor szerkesztette be a törzsanyag közé. Mindössze az újabb halálozási adatokat pótolta, s kevés tévedést igazított ki. A mű dr. Bartha Tibor püspök előszavával jelent meg.

Zoványi történetírói értékelését, amely mindenben illik Lexikonára is, centenáriumán végezte el Révész Imre: „Amiben nagy volt és felülmúlhatatlan, s amivel az utána következő egyháztörténész nemzedékek sorát a jelenben és a jövőben egyedülállóan hálára kötelezte, az a hajszálfinom kidolgozott módszere volt, amellyel a történeti oklancolatokat egyének és közösségek életében kinyomozta és megállapította, és amelynek segítségével a magyar protestáns egyháztörténet-kutatást és -írást jóformán egy csapásra feleremelte abból az alacsony színvonalból, amelyen addig stagnált, messze elmaradva az egyidejű nem egyházi történetírás akkori fejlettségétől.”

Ez az értékelés mindenestől áll a most megjelent bővített Lexikonra is. Megrendelhető minden lelkészi hivatalban és a Zsinati Sajtóosztályon, ára 274,— Ft.

Bottyán János

Istentiszteleti liturgiánk

Régóta foglalkozunk istentiszteleti liturgiánk megújításának gondolatával. Folyton fejlődő életünkben ez egészen természetes dolog.

A Keresztény Magvető 1974. évi 3. száma az erdélyi unitárius egyházakörök javaslatainak helytel-közzel egységesnek látszó formáját közli.

A mi lelkészi értekezleteink, melyeket rendre Budapesten szoktunk tartani, az utóbbi három évben érlelte a felvetett gondolatot. 1978. január 24-én pedig már bemutattunk egy olyan új istentiszteleti liturgiát Bajor János debreceni lelkész, egyházi főjegyző szolgálatával, amely tartalmazta azokat az új elemeket, amelyeket a lelkészi kar részben beépítendőnek szán az új istentiszteleti liturgiába. Ünnepi alkalom volt ez a

január 24-i szolgálat, a születendő új liturgia jegyében, amit az is jelzett, hogy meghívást kaptak reá a budapesti és pestlőrinci gyülekezetek presbiterei, de természetesen bárki részt vehetett az istentiszteleten.

Az istentisztelet előtt dr. Ferencz József püspök ismertette az egybegyűltekkal az új istentiszteleti liturgia megalkotása érdekében kifejtett évtizedes fáradozásainkat. Azokat a próbálkozásokat, amelyek néhány új elemet máris meghonosítottak a régi erdélyi liturgia tovább gazdagítása jegyében a budapesti templomainkban, különösen a rádiós istentiszteleteknek 1929-ben történt bevezetése óta. Ilyen új elem volt az úgynevezett vezetékes isten-

tisztelet bevezetése, amely ugyan a többi protestáns egyházaknál már szokásos volt, de nálunk csak az 1930-as években honosodott meg, sőt csak 1945. után vált az egész országra szólóan általánossá. Egy másik ilyen „új” elem a bibliaolvasás, amely ma már tartalmas része, fel-emelő mozzanata istentiszteleteinknek, hátterül szolgálva, amennyiben a lelkész úgy kívánja, a textusnak is.

E mostani „próba-istentiszteleten”, az egyházi vezetés, és a lelkészi kar a jelenlévő presbiterekben és hívekben azt a tükröképet próbálta meg nézni, amely három új istentiszteleti liturgikus elem beiktatása és alkalmazása során megjelent. Az első az volt, hogy a bibliaolvasást világi atyánkfia, jelen esetben dr. Kálnoki

Kis Géza végezte; tehát nem lelkes, mint eddig. A lelkesek mindenike úgy könyvelte el, hogy ez szerencsés megoldásnak bizonyul a gyakorlatban is. Igen ám, de nem így a jelenlévő gyülekezet tagjai! Most éreztük igazán, hogy milyen nélkülözhetetlen szerepe van a gyülekezet megítélésére szerint a lelkeseknek, az istentisztelet minden mozzanatában. A jelenlévők az istentisztelet után egymásnak adták tovább a szót, s elmondták — legtöbbször ez volt a véleménye —, hogy a bibliaolvasást a lelkesektől kívánják hallani. Vagyis elvileg helyes a világi elem bevonása az istentiszteleti liturgiába, de egyelőre gyakorlatilag inkább csak városban, s ott is módjával. Mi, lelkesek úgy véljük, hogy amiképp idő kellett ahhoz, hogy maga a bibliaolvasás is bevett szokássá, nélkülözhetetlen elemmé váljék istentiszteletünk rendjében, azonképpen a világi elem bevonása is a bibliaolvasás munkájába csak idővel válik természetessé. Mi, lelkesek, annak a jövőnek fogunk örülni, amelyben világi atyáinkfiak kiállnak az Úrasztalhoz és egészen természetes módon felolvassák az aznapra a lelkes által választott bibliai locust. A második új elem a *Miatyánknak egyszeri el-*

mondása az istentiszteleten, tehát nem kétszeri, mint eddig mindég, — továbbá a *Miatyánknak fennhangon, együtt való elmondása* a prédikáció után. Megállapítottuk, hogy jelenlévő híveink többsége egyértelműen helyesli a *Miatyánknak fennhangon, együtt való imádkozását*. A *Miatyánknak fennhangon való, együttes imádkozása* sem új dolog, de az eddigi esetenkénti együtt való imádkozását rendszeressé tenni tulajdonképpen célunk, amely ha megvalósul, olyan új elemévé válhat istentiszteletünknek, amely nagy reményekre jogosít. Megteremtheti az elmélyültebb istentiszteletet, amely után mindannyian vágyakozunk s amelynek megvalósításában híveink aktív részvételére van szükség. A *Miatyánknak fennhangon, együtt történő imádkozása* ezt a célt szolgálja s ezzel együtt a lelki közösség megteremtését, mint az egyházi életnek nélkülözhetetlen alappillért. A harmadik új elem, az *egyperces csendes ima* beiktatásával válnék liturgiánk szerves részévé. A csendes ima már az első „bemutatkozása” alkalmával megnyerte a hívek tetszését. A megnyilakozások a mellett szólottak, hogy szükség van rá, fedi az imádkozni akarók igényét, egyé-

ni szint visz istentiszteletünkbe, de mégis egy közösségbe vonja a gyülekezet tagjait, miközben kielégítést nyer kinek-kinek egyéni vágya az Istenhez emelkedésre. Alkalmat nyújt a csendes ima arra, hogy az egyén rendezze a maga életét, lelkét Istenével és embertársaival, számot vessen önmagával, kötelességeivel. Azt is megállapítottuk azonban, hogy a csendes ima jó elhelyezése a liturgia rendjében még várat magára. Ugyanis az istentisztelet végén, ahol elhelyezni jónak véljük a csendes imát, hirdetések, adakozásra való felhívások, záróének és megáldás van. Ki kell tapogatnunk a legmegfelelőbb helyét a csendes imának, úgy, hogy az valóban zavartalanul szolgálja a célt: az elmélyülést és a számvetést.

Az új istentiszteleti liturgia megalkotásának egyik jó alkalma volt január 24-e. Sok tapasztalatot gyűjtöttünk, új szempontok kerültek felszínre. A legörvendetesebb mozzanat volt a hívek aktív érdeklődése. A második „próba-istentiszteletet” március 19-én tartottuk a Hőgyes utcai templomunkban. Ennek elemzésére lapunk legközelebbi számában visszatérünk.

Bencze Márton

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS MESSIÁS-KÉPZETE

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1977. évi 3. számában Forrásk és adatok Bogáti Fazekas Messiás-képzetéhez c. Dán Róbert kandidátus tanulmányt írt, mely bővíti Bogátira vonatkozó eddigi kutatásait. A bevezető sorok adják meg e cikk alaphangját: „A XVI. század utolsó évtizedeiben Erdélyben működő radikális antitrinitárius teoretikusok között egyéni nézetekkel jelentkező teológus-költő Bogáti, az Ó- és Újszövetség viszonyának értelmezésében az egyes bibliai könyvek

mondanivalójának történeti elhatárolásában végzett úttörő munkát. A Dávid Ferenc eszméi mellett hűségesen kitartó lelkes a mártír püspök halála után kezdte meg önálló teológiai koncepciójának kialakítását.”

Dán megállapítja, hogy Bogáti Messiás-képzete kialakításában hatott rá Jacobus Paleologus, és lényeges különbségek választják el a szombatosok felfogásától. A teológus-költő, Sebastian Castellio nyomán, de egyéni koncepcióban tárgyalja az Apokalypsisben el-

mondott eseményeket — történeti háttérrel rajzolva a bibliai könyv mondánivalója mögé.

Nincsen terünk a részletes teológiai fejtegetések ismertetésére, melyek mutatják Bogáti Péccsett elkezdett és 1589 körül Homoródszentpálon befejezett Apokalypsis kommentárjában tükröződő felfogását. Egyetértünk Dánnal, abban a tekintetben, hogy a további kutatás feladata annak megállapítása, hogy Bogáti e vonatkozású tanításában mennyiben járt a régi- újak útján, és mit adott újként.

Bujdosó nyelvemlékeink

Ruffy Péter író, a Magyar Nemzet főmunkatársa, aki gyakran ír erdélyi vonatkozásokról is, szépen illusztrált könyvet adott ki a Móra Kiadó gondozásában a 12 éven felüli gyermekek részére. Bujdosó nyelvemlékeink címen. E munkát a magyar múlt iránt érdeklődő minden embernek olvasnia kellene. Gazdag tartalmáról csupán annyit, hogy a Pannónhalmán őrzött Tihanyi Alapítólevélről kezdve valamennyi értékes nyelvemlékünkéről megemlékezik.

Az unitárius olvasót különösképpen örömmel tölti el az a fejezet, melyben — Ezeröttszázötvenöt esztendőben írták ezt — címen a székely rovásírásról s annak emlékeiről ír. Három nevezetes rovásírásos emléket ismertet részletesen, s azután megiegyzi, hogy ezek sem egyedülállóak, mert több is van belőlük. Említi, hogy „az 1668-ból való enla-

ki — énlaki — rovásírásos feliratot a Székelyföld leírója, Orbán Balázs (Ő is unitárius ember volt — szerk.) fedezte fel még a múlt században, a kis Udvarhely megyei község unitárius templomának egyik mennyezetdeszkáján. A felirat megfejtése először Arany János Koszorú című lapjának egyik 1864. évi számában jelent meg. A jobbról balra olvasandó kétsoros szöveg jelentése: Georgyius Musnai Csak egy az Isten.”

Számos más eredeti rovásírásos emlékről is tudunk — fejezi be e fejezetet Ruffy Péter. Igaza van, mert az énlakin kívül még két másik unitárius templomban, a homoródkarácsonyfalviban és a székelyderzsiben is találtak nem is olyan régen rovásírásos feljegyzést. Az itt talált szövegek megoldása felett még vitatkozik a szakirodalom.

Protestáns könyvesbolt

Budapesten a IX. Ráday u. 1. sz. a. — a Kálvin térenél — Protestáns Könyvesbolt nyílt meg, melyben a református egyház kiadványain kívül a többi protestáns egyház kiadványait is árusítják. A bolt keddtől szombatig van nyitva, naponta 10—18 óra közt. Hétfőn szünnapot tartanak. Telefonszámuk: 176-520.

Budapesti és vidéki érdeklődők itt többek között az új kiadású Bibliát is megvásárolhatják, vagy postán megrendelhetik.

A Protestáns Könyvesboltban az Unitárius Káté, az Énekeskönyv és más unitárius kiadványok megvásárolhatók. Az Unitárius Élet évente hatszor megjelenő egyes példányai is kaphatók.

Bölöni Farkas Sándor útinaplója angol nyelven

A szerző, dr. Gál István engedélyével közöljük alábbi ismertetését, mely először a Magyar Nemzet 1977. dec. 2-i számában jelent meg. A cikkben említett Schoeman Tivadar és Reisch Alfred professzor munkájuk rendjén egyházunkkal is váltottak levelet.

A reformkor egyik legnagyobb hatású könyve volt Bölöni Farkas Sándor „Utazás Észak-Amerikában” című munkája. Az első kiadást szétkapkodták, úgyhogy egy év alatt megjelent második kiadása is. Azóta is valahány új kiadása kerül forgalomba, azonnal eltűnik. Sem a centenáriumi kolozsvári, sem az Officina-beli, sem a tíz év előtti bukaresti nem található egyetlen antikváriumban sem. A harmincas évek elején Hatvany Lajos, Cs. Szabó László és Reményik Zsigmond méltatta, az utóbbi években Jancsó Elemér és Mikó Imre mondott róla újat. Mindezt persze magyarul.

Az első, saját élményeken alapuló magyar nyelvű könyv Amerikáról az európai útirajzok között is kimagasló helyet foglal el, hiszen Tocqueville munkája is csak négy évvel később jelent meg. (Pedig ugyanabban az időben jártak kint, sőt találkoztak is.) Szakfolyóiratokban és évkönyvekben ugyan már többet írtunk róla angolul. Az igazi áttörés azonban erre az évre maradt. Egyszerre két angol fordítása készült el, és készen áll róla egy nagy monográfia.

Az első amerikai tudományos akadémia, a Franklin Benjámint által alapított American Philosophical Society Philadelphiában most adta ki Bölöni Farkas amerikai útinaplóját teljes terjedelemben angol nyelven. A 228 oldalas klasszikus stílusú kiadványt Theodore Schoenman és felesége, Helen Benedek fordította. A kötet a társulat emlékiratsorozatának 120. számaként, tagilletményként kerül az amerikai tudományos élet vezetőinek kezébe.

A magyar származású kezdeményező, Schoenman Tivadar a Vas utcai kereskedelmiben Varga Jenő tanítványa volt, ő ajánlotta be mint iskolabizalmit Lukács Györgynek, aki 19-ben az új iskolai tanterv előmunkálatainál vette igénybe segítségét. Emiatt 19 őszén el kellett hagynia az országot. Pozsonyban, Prágában, majd Párizsban végzett vegyészmérnöki tanulmányokat. Dél-Amerikában, New Yorkban, 45-től pedig Kaliforniában dolgozott. Itt kapcsolódott be a második világháború után a békemozgalmakba. Bertrand Russel barátjaként jelentős szerepet játszott a vietnami háború befejezéséért indított mozgalomban. Most nyugdíjasként régi magyar amerikai útleírásokat, magyar népmeséket és modern irodalmat fordít angolra. Kiadta már Xántus János két kaliforniai könyvét, és lefordította Haraszty Ágoston útleírását.

Schoenman terjedelmes bevezetőt írt a kötethez. Ebben a régi és újabb magyar kutatások fölhasználásával Bölöni Farkast magyar és nemzetközi viszonylatban is helyére állítja. A magyar fordító a korra vonatkozó amerikai történetírás ténymegállapításaival szembeállítja a magyar utazó, Széchenyi és Wesselényi barátjának Amerika-képét. Megállapítja, hogy bármennyire az egykorú amerikai társadalom szociográfiájának is tekinthető a munka, idealizált ábrázolást ad róla. Idézi a Korunkba és a Magyar Könyvszemlébe írt tanulmányait; ezekben megállapítottam, hogy Bölöni Farkas alaposan fölkészülve indult útjára, és elsősorban azt írta le, amit és ahogy látni szeretett volna. Az an-

gol, az amerikai és a francia forradalom eszméinek csaknem utópistaként rajongó híve volt, aki még stílusát is Tom Paine „Az ember jogai” című művéhez idomította. Schoenman átveszi megállapításaimat arról, amit a régebbi hazai kutatás nem vizsgált meg, tudniillik, hogy milyen jelentős és fontos személyiségekkel találkozott és tárgyalt úgy Angliában, mint Amerikában. Az unitárius vallása révén a kor vezető szellemi mozgalmi közé bejutó Bölöni Farkas Angliában a „radikálisok”, Amerikában pedig a „radikális demokraták” nagyjával ismerkedett meg. Mindkét országban az utópista szocialisták társaságát és telepeit látta. Ezek révén jutott be a nagy Jackson elnök elé, akit Jefferson, Lincoln és Roosevelttel mellett a legnagyobb amerikai elnökként tartanak számon.

Ha Metternich Széchenyinek és Wesselényinek nem volt is hajlandó útlevelet adni, az akkor még ismeretlen Bölöni Farkas három másik erdélyivel kijutott az USA-ba. Élményeikért azonban súlyosan meg kellett szenvedniök. Londonból New Yorkba az út vitorlázásán 39 napig tartott. Az erdélyi reformer azonban az Úvilágban egységesen látta mindazt, amit a nyugati fővárosokban mint a demokrácia és a civilizáció vívmányát megcsodált. Bécs ellenében a központosítás helyett a helyi önkormányzat, az általános választójog és a népképviselő törvényesítését írta le. De reveláció volt számára a technikai vívmányok akkori fejlettsége, a csatornák, a fedélzetes gőzhajók, a modern fogadók, az emberibb börtönök, a nagyszámú iskolák, nyilvános könyvtárak és újságok elterjedése. Tetszett neki a vallásszabadság és a szabadegyházak változatossága. Súlyosan aggasztotta azonban a föltörő új elit, a francia és angol arisztokráciával vetekedő nagypolgárság iómódja. A demokrácia kiterjedt eredményeivel szemben megbocsáthatatlan vétkeknek tartotta az indiánok kiirtását és a négerek nyomorát.

Bölöni Farkas könyvének címe nagyon helyesen Utazás Észak-Amerikában, és nemcsak az Egyesült Államokban: ő az első magyar, aki Kanadában is járt, és részletesen írt róla.

Ahogyan európai és amerikai útinaplójában is, úgy itt is állandóan figyeli, mit tudnak Magyarországról. Találkozik Benyovszky Móric egy ismerőseivel, lát egy Thököly-drámát, és olvassa az újságok rémhíreit Magyarországról. A felvidéki koleralázadás hírére csomagolt össze útítársával (és útjának valószínű finanszírozójával), Béli Ferencsel, hogy hathónapi körutazásuk után hazasiessen.

Bölöni Farkas Philadelphiában megjelent fordításával egyidőben készült el Kadarkay Árpád kaliforniai professzor gondozásában az Utazás Észak-Amerikában egy tudományos kiadása, amely ugyanakkor még szélesebb körben teszi hozzáférhetővé a kiváló művet. Ez az Oxford University Press ABC Clio című sorozatában jelenik meg rövidesen. Ennek lektora a nemzetközi jellegű amerikai tudományos akadémia, az American Academy of Art and Sciences igazgatója, Graubard professzor volt. Éveken át készült a hazai, az erdélyi és a bécsi könyv- és levéltárak anyagának fölhasználásával és az idevalósi Bölöni-kutatók tanácsaival Alfred Reisch professzornak, jelenleg a Library of Congress magyar munkatársának 500 oldalas monográfiája Bölöni Farkasról. A hírek szerint a Columbia University Press kiadásában lát napvilágot.

Bölöni Farkas teljes útinaplója, a kontinentális, az angliai és az amerikai együtt, mindmáig nem jelent meg. Idegen nyelvű kiadását készíti elő a Corvina.

Gál István

Apróságok két unitárius képviselő levelezéséből

Kezdhethetném úgy is, mintha mesét mondanék: ...és akkor összegyűltek a Budapesti Unitárius Egyházköz-ségben a hercegek, bárók... Ugyanis az egyikük herceg, a másik báró volt, de — az egyszeri székely kifejezésével élve — a báróságot, illetve a hercegséget nem nagyon „folytatták”.

Mert nem voltak a főrendiháznak tagjai, hanem csak képviselők, s a képviselőházban sem lehetett megtalálni őket „Ofelsége” és hű kiszolgálója, Tisza Kálmán, a „generális” húsosfazeka körül tolongó és igazgatósági tagságra, kormánybiztosságra, s más pénzes pozíciókra vadászó, gépiesen igent szavazó „mamelukok” között. Mindketten a szélső baloldalon, a Függetlenségi Párt soraiban foglaltak helyet, s az emigráns Kossuth Lajos szellemi és erkölcsi támogatásával, az öreg Deák Ferenc által kiharcolt állásokból támadva próbálták a nemzet tényleges jogait az uralkodótól visszaszerezni több-kevesebb, de inkább kevesebb sikerrel.

Orbán Balázs báró portréját csak vaskos monográfiában lehetne jelentőségéhez mértén bemutatni. Itt csak annyit, hogy ő írta a „Székelyföld leírása” című monumentális, hatkötetes munkát (mai könyvpiacára egy Trabantéval vetekszik); vagyonát, amelyet úgy spórolt össze, hogy csak napi 30 krajcárt költött, részben a Székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumra hagyta, azok után, hogy Keresztúron a székelyek és elsősorban az unitáriusok a képviselőválasztáson megbuktatták, s a „legnagyobb székely” 9 évig Berettyóújfalu képviselője volt. Vagyona másik felét a székely kivándorlás megakadályozására, az EMKE-re hagyományozta végrendeletében. Aulikus körök sem tudták végül is megakadályozni, hogy az Akadémia — ha késve is — tagjai sorába fel ne vegye.

Odescalchi Arthur szerémi herceg (írói álnevé: Szerémi) is a főnemesség által akkor még némileg lenézett tollforgatást űzte. Történész és író volt, aki a múlt század vége felé bokros érdemeket szerzett a bukovinai székelyek hazatelepítése körül is. A Somogy megyei Szkicán volt birtoka, s innen levelezett Orbán Balázssal.

Mindketten meggyőződésből, felnőtt korban tértek át az unitárius hitre, s ezzel Odescalchinak sikerült a hercegi rokonságot végleg magára haragítania.

A két unitárius képviselő levelezéséből csak az Orbán Balázs levelei maradtak ránk (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára), míg a másik fél leveleinek tartalmát illetően csak következtetésekre vagyunk utalva. A levelekben akár politikai, akár hétköznapi dolgokról volt is szó, mindegyre előbukkant valamilyen unitárius vonatkozás. Röviden ezeket ismertetném.

Odescalchi Arthur egy 1877. március 8-án kelt levelében arra kérte Orbán Balázst, szerezzen nemrég született kisfia számára szárazdajkát. Orbán Balázs erről 1877. március 30-án kelt levelében így ír:

„Már most áttérek márcz 8 ki leveled egyik tárgyára a száraz dajkára a miben én részemről semmi rendkívülit nem találok; már t. i. nem a száraz dajkaságban, hanem abban, hogy egy ilyennek megszerzésében az én közvetítemhez fordultál miután e téren követelem magamnak a szakértő címét. Én azt hiszem, hogy egy jóra való unitáriát erre a célra könnyű lehetend a Székelyföldön találni, csak hogy arra kérlek, légy szíves nekem megírni, hogy az egyszerű pesztra féle legyen-e, ki a gyermekre felügyeljen, vagy pedig oly értelmesebb és műveltebb nő, aki majd ha a fiú nagyobb lesz, képes legyen a gyermek ébredő szellemét is fejleszteni, valamint azt is légy szíves megírni, hogy minő fizetést szántál számára. Én válaszod vétele után azonnal fogok haza írni s egyet számodra szerződtetni. Utóbbi esetben sem lesz bajos találni, mert nálunk van elég szegényebb sorsú, de művelt pap leány, vagy kisebb birtokos leány, ki örömet elvállal ilyen állást.”

Orbán Balázs 1877. július 1-i leveléből az derül ki, hogy Odescalchi időközben az akkoriban megválasztott unitárius püspök, Ferencz József segítségét szeretné kérni a szárazdajka megszerzésében, ezért Orbán Balázst kérte meg közvetítőnek, akit a püspök, még mint kolozsvári pap, 1865-ben vett át unitáriusnak, s kivel jó baráti viszonyban is volt. (Talán a magyar unitáriusoknál ez volt az első nem kötelező, hanem önkéntes munkaerő-közvetítés.) Idézet a leveléből:

„A mi a száraz dajka kérdését illeti, ebben én eljártam, azaz irtam egy barátomnak, hogy mindent kövessen el, hogy egy ilyet találjon, s engem erről mihamarabb értesítsen, azonban fájdalommal kell átlátnom, hogy az ügyet elhanyagolta, mert ha csak némi buzgalmat fejtett volna is ki könnyen találhatott volna Udvarhelyszéken egy az igényeknek megfelelő száraz dajkát; ha én otthon lehetnék rövid időn tudnék ilyet találni, azonban a mi szétoszlásunk bizonytalan időhöz lévén kötve már most nem marad más fenn, mint a te eszmédet felragadni s kedves püspökünk szíves közvetítését igénybe vennünk, s mivel te azt írod, hogy nem vagy vele elég bizalmas lábon, hogy ily közbenjárásra felkérj; én a mai napon irtam neki, s felkértem arra, hogy egy a hercegné kívánata szerinti szárazdajkát szerezzen amit Kolozsvárt legkönnyebb lesz találni és mivel az ügy sürgős, s hogy az időt a közvetítő levelezéssel ne pazaroljuk, arra is felkértem, hogy ez ügyben tegye magát veled egyenes összeköttetésbe. Püspökünk igen derék és szolgálatkés ember s bizonyosan örömet megteszi ezen csekély szívességet. Azon se aggódj, hogy valamely kényes perszónát fog küldeni, mert a mi erdélyi aszszonyaink nincsenek az uraskodáshoz szoktatva.”

A szárazdajkaságról Orbán Balázs 1877. június 21-i levelében volt utoljára szó:

„Püspökünktől kaptam választ, amelyből látom, hogy nagy tevékenységet fejt ki a szárazdajka szerzésében, remélem, hogy a hercegné meglegedését kinyerőleg fog ez ügyben eljárni.”

Az ügy nyilván kedvező eredménnyel zárult, mert a szárazdajkaságról a későbbi levelekben nem esett szó. Egyébként ez a június 21-i levél kis beszámolót tartalmaz a budapesti unitáriusok egyik összejöveteléről, amelynek befejezéseként már nem állja meg, hogy ne adjon hangot egyik kurucnyakasságú orbánbalázssos nézetének:

„...múlt vasárnap kolozsvári lelkészünk Derzsi József feljövén, istentiszteletet s azt követőleg unitárius banquettet tartottunk a Hungáriában. Hogyan tudnál te unitárius, tehát par excellence magyar, banquettet képzelni pohárköszöntések nélkül; megemlékeztünk mi távoli kedves és nagyon becsült embereinkről s azok között első sorban rólad s kedves tiedről, főcuratorunk Hajós János mondott egy pohárköszöntőt, amelyben hitfelekezetünk budapesti fiókegyházát képletesen egy szigetkéhez hasonlította, amely az ellenséges hullámok csapkodásai közt áll sziklárdan, mert a szigetke közepén erős és magasra törő sziklaszál emelkedik... Hg. Odescalchi Arthurt kedves hercegnéjével s gyerekeivel az Isten sokáig éltesse s az üldözésekért nyújtson neki némi kis vigaszt hitfeleinek határtalan ragaszkodása s végtelen tisztelete.

Hajósna ezen itt vázlatosan visszaadott szép pohárköszöntését a gyülekezet lelkesen éljenezte meg s engem tisztelt meg azon megbízással, hogy azt neked kedves Arthurom tolmácsoljam, mit ezennel a legnagyobb lelki örömmel teljesítek is.

Láthatod kedves Arthurom, hogy ha önző s érzélem szegény rokonaid vonzalma elfordult is tőled, ahelyett nyertél őszinte tiszta vonzalmat, nyerted

60 000 embernek végtelen tiszteletét és ragaszkodását, rideg, elfásult, számító, haszonleső rokonok helyett megnyerted a nép nemesen érző szívét és hidd el kedves Arthuro! ez az egyedüli és legnagyobb jutalom a földi életben, mert minden csálhat az életben, de ez az egy soha sem, mert a hatalmasok, az uralkodók kitüntetése megaláz, míg ez fölemel és dicsőít. Amaz eltörpít, ez felmagasztal."

Odescalchi Arthurt Orbán Balázs sokat ösztönözte, biztatta, hogy lépjen fel a képviselőválasztáson a Függetlenségi Párt jelöltjeként, s jelentős része volt abban is, hogy 1878-ban képviselő is lett. Biztatgatásába természetesen beleszótt az országház unitárius színeivel tarkított csábító képét is, lme az 1878. április 3-i levelének részletei:

"Szeretett kedves Arthur barátom!

Jóságod s nemes leereszkedő előzékenységed ismét megszégyenített engem, hisz én voltam neked adósod egy válasszal, egy nagyon nagyon régi az Unitárius zsinat alkalmával Sepsiszent Györgyre intézett levelre, amelyet a mi gyönyörű posta rendszerünk mellett most már pár héttel ez előtt kaptam meg; hogy másfél évig elhevert, megfogni nem tudom! Ilyen pontos kiszolgálás csak a mi közösügyes Magyarországon fordulhat elő... De hát te kedves Arthuro! nem érzed-e hajlamot arra, hogy szintén megválasztasd magad? Somogy csaknem minden kerületében győzelemre lehetne kilátásunk, ha lennének felleptethető jelöltjeink kellő számban, de éppen ebben szenvedünk hiányt, azaz oly jelöltekben kiknek neve önmagában is hódít. A te fellepésed a bajon segítene, mert te nem csak Somogyban, hanem országszerte hódítanál... Státusunk is méltán lenne képviselve az ország törvényhozásában; a felsőházban püspökünk, a képviselőházban hármunk által; mert Hatalát is fel szándékozom léptetni Aranyos-szék egyik kerületében s megválasztását csaknem biztosítottak tartom."

Hatala Péter teológus, orientalista tudós, a budapesti egyetem tanára, később rektora volt, s főhatóságával összekülönbözvén kilépett a katolikus papságból, s az unitárius hitre tért át. Belőle, nem tudni miért, nem lett képviselő, de Odescalchit 1878-ban a Függetlenségi Párt képviselőjévé választották.

1879. augusztus 16-i levelében Orbán Balázs — annak ellenére, hogy Odescalchi kimentette magát a részvétel alól — próbálja rávenni, hogy mégis jöjjön le a székelykeresztúri unitárius zsinatra, s egyben tudomásul veszi leendő keresztapaságát:

"Igérem, hogy a zsinatról majd tüzetesebb értesítést küldök neked: hogy így legalább utólagosan belegondold magadat azon körbe, mely téged ismeretlenül is végtelenül tisztelt s büszkén hivatkozik rád s kedves herczegnédre, mint a hitigazság és a szellem hatalmának legfényesebb hódítmányára, mely felekezetiünk összességére fényt áraszt... Zsinatunkra nagyszerű előkészületek vannak, szeretett püspökünk elibe fényes bandérium és kocsisor fog a vasúti állomásra (Héjasfalvára) vonulni, ugyanekkor érkeznek meg Angliából és Amerikából jövő vendégeink. A zsinat bevégeztével tömegesen fogunk a Csikszeredai Székely egyleti gyűlésre menni, amely Borszékra, a Szent-Domokosi rézbányákra, Tusnádi fürdő, Szt. Anna tava és Torjai kénbarlanghoz való kirándulással lesz egybekötve. Visszaút a búbajos Háromszéken és Előpatakán át Brassóba... hátha ösztönt keltene benned a lejövetelre, még nem lenne késő, mert a megérkezés Székelykeresztúrra e hó 23-án estve lesz és a zsinat 24-én kezdődnek... Én már 22-én estvére Székelykeresztúron leszek, 23-án Héjasfalvára megyek a püspököt és idegeneket fogadó díszmenettel. Mily szép meglepetés lenne, ha titeket is ott találhatlak."

Hogy a jó faj szaporodik, annak végtelenül örülök, mert sasok csak sasokat nemzenek, hogy az útban lévő új polgár keresztapaságára engem választottak azt végtelen megtiszteltetésnek veszem... Én ha október 2-án nem is, de október 6-ka tájatt Budapesten leszek s majd ott közös egyetértéssel meghatározzuk a keresztelés napját."

Befejezésül hadd álljon itt a Budapesti Unitárius Egyházközség keresztelési anyakönyvének 1879-i évéből a 28. sorszámú bejegyzés, amely szerint Odescalchi Aydua, Bertha, Julianna 1879 november 1-én született s Buzogány Aron 1880 január 4-én keresztelte meg, keresztapja Orbán Balázs jelenlétében.

Dr. Márkos Jenő

Közös gondjaink

**AZ IARF OFFENBACHI
ÁHÍTATÁN MONDTA DIETHER
GEHRMANN FÖTITKÁR**

A világ amelyben élünk, nem nagyobb városunk, vagy éppen országunk világánál.

Mi nem építhetünk továbbra is falat házaink vagy országaink köré, és nem húzhatjuk fel a felvonóhidat, amikor idegenek kelnek át a hegyeken.

A világ, túl a hegyeken és a hét tavon, nem nagyobb, mint a fantázia igazsága, és csodálatos a beszámoló, amit az úttörők hoztak, akik vakmerően kimerészkedtek az új területekre és onnan visszatértek.

A messzi világ belépett mindennapi életünkbe. Kérdései és ellentétei ajtaink lépcsőire jöttek pihenni.

És mi felszólítottunk arra, hogy válaszoljunk, és vállaljuk el a felelősséget ezért a széles világért.

Mindennél fontosabb feladatunk,

férfiakként és nőkként, széles e világ vallásos közösségeiben — az IARF-ben — kijelenteni a leglényegesebb értékeket, irányt mutatni a jövőnek.

A legtöbb ember szokás, előítélet és félelem falait építi maga köré, és bezárja ajtait, amikor idegenek közelednek.

Mások ellenben hidat építenek, és szélesebb látókört hirdetnek.

Néhányan — a világ minden tájáról jöve — 77 évvel ezelőtt megalkotották világszövetségünket.

Legyen nekünk — férfiakként és nőknek — bátorságunk, akaraterőnk és meglátásunk szélesíteni a munkakört, amelyet kaptunk, és adjuk tovább büszkeséggel a keleten, nyugaton, északon és délen élő nemzedéknek, akik a holnap világát akarják megépíteni.

Barátaim, hát így legyen.

Fordította: Gyergyay Árpád

Ady Endre prózai írásaiból

"A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságra külön okom is van fájdalommal gondolni. Az egyesült kalvinista és lutheránus orthodoxia kizárta e társaságból a harmadik magyar protestáns egyházat, a jézustalan unitáriust. Servet Mihályt égetik most is. A protestantizmus még ma sem lehet diadala az emberi szellemnek..."

Az emberi fejlődésnek magas fokát jelenti a protestantizmus mai formájában is. Hát még ha majd igazán az lehet belőle, aminek készülő: a lelkiismereti szabadságnak s emberi értelemnek egyesítő zászlaja..."

(Ady Endre: Publicisztikai írásai, I. Budapest, 1977. 464. lap. Eredetileg megjelent a Nagyváradi Napló 1903. évi szept. 13-i számában.)

Hírek

Straub István elnökhelyettes jan. 24-én fogadta Bajor János egyházi főjegyzőket és Huszti János közügyigazgatókat, akikkel hosszasan elbeszélgetett a napirenden levő egyházi problémákról. Meghallgatta Bajor János tájékoztatóját az 1977. őszi svájci és franciaországi útján szerzett tapasztalatairól. Örömmel vette tudomásul, hogy főjegyző és közügyigazgató továbbra is támogatja egyházunk vezetőinek munkáját.

Ferencz József püspök halála ötvenesztendő évfordulójáról emlékezik meg a budapesti gyülekezet a május 6-án, szombaton este 6 órakor tartandó összejövetelén a Nagy Ignác u. gyülekezeti teremben. Az áhítatot Huszti János lelkész tartja, az ötven esztendőnél tovább egyházunk élén állt nagy püspök életmúvéról szól **dr. Vernes Gyula** egyházi tanácsos (Pécs) és **dr. Ferencz József** püspökünk. Az egykori kolozsvári unitárius kollégiumi **vendiákok** ugyanekkor tartják szokásos évi összejövetelüket. **A másnap, május 7-én, vasárnap de. 11 órakor** tartandó istentisztelet keretében kerül sor a budapesti gyülekezetben a szokásos egyházi vizsgálatra. A szószéki szolgálatot **dr. Ferencz József** püspök végzi. Az istentisztelet után rendkívüli közgyűlés. Mindkét alkalomra várjuk a gyülekezet tagjait.

A Néprajzi Hírek 1977. évi 3-4. számában „**Kelemen Lajos száz éve**” c. érdekes írás jelent meg Csegezi Sándor tollából. Tanulmányában megállapítja, hogy „**Kelemen Lajos** életműve a közép- és kelet-európai önismeret szerves, nélkülözhetetlen része, egyaránt öregbíthetné mind a szocialista romániai, mind a magyar tudományosság tekintélyét. Tudós egyénisége, forrásokra alapozott vizsgálata, objektivitása, az igazság szenvedélyes bemutatása, a népek iránti elkötelezettsége, de egyben elfogulatlansága példaként szolgál és követésre ösztönöz.”

A budapesti Kossuth Klubban febr. 16-án **Kelemen Lajos** munkásságáról emlékeztek meg avatott szakemberek. Az ülésen elhangzott előadásokról lapunk következő számában részletesebben megemlékezünk.

A csehszlovákiai unitárius egyház brünni lelkésze, **Milos Mikota** leányával együtt, aki művészettörténész-hallgató, április derekán ellátogat Budapestre. Vállalta, hogy ápr. 16-án a budapesti Hőgyes Endre u. templomban de. vagy a délutáni gyülekezeti napi összejövetelen a testvéri együttműködés szellemében szolgálni fog nálunk is.

A budapesti gyülekezet kéri, hogy mindazok, akiknek címe az utóbbi hónapokban megváltozott, közöljék új címüket a lelkész hivatallal levelezőlapra, a 113-094 sz. telefonszámon, vagy a vasárnapi istentiszteletek után bármelyik templomunkban szóban a szolgáló lelkésszel.

Nyugati országokban élő unitárius rokonok, ismerősök címének a közlését kéri a szerkesztőség, hogy részükre is megindíthassuk az Unitárius Életet.

Romániai olvasóinktól is köszönettel fogadjuk címeiket, ha közlik gyülekeztüknek nyugati országokba költözött híveik nevét és pontos lakáscímét, hogy részükre is felajánlhassuk az Unitárius Élet megküldését.

Sánta Ferenc író **Éjszaka** c. színművével nyitott jan. 30-án Óbudán az Ifjúsági Házban a József Attila Színház kamaraszínpadja. A bemutató szép sikert aratott.

Sütő András erdélyi író **Káin és Abel** c. színművének bemutató előadása elé érdeklődéssel tekintett a nagyközönség. A bemutató előadást márc. 16-án tartották a Nemzeti Színházban. A darab méltatására még visszatérünk. **Sütő András** „**Káin és Abel**” c. drámája megjelent az **Új Írás** februári számában.

Az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok 1877-ben indult meg **Brassai Sámuel** és **Meltzl Hugó** szerkesztésében. Az évfordulóról **dr. Benczik Árpád** egyetemi tanár emlékezett meg a Magyar Nemzet 1977. évi dec. 13-i számában.

Az Európai Egyházak Konferenciája, 1957-ben alakult, első konferenciáját a dániai Nyborgban tartották, 1959-ben. Összeurópai jellege a hatvanas évek közepén alakult ki. Az európai egyházak konferenciája elénk figyelemmel kíséri napjaink fontosabb társadalmi kérdéseit. Állást foglal a leszerelés ügyében. Kapcsolatot tart fenn a KBK-val. Képviselői jelen voltak a világ vallásainak moszkvai konferenciáján. **Dr. G. Williams** főtitkár, bapista lelkész, pártatlan okumenikus szellemben irányítja ennek a testületnek a munkáját. 1978. szeptemberében a Balaton partján tartják legközelebbi találkozójukat, melynek előkészítésében részt vesz, jelentős szerepet vállalva, **dr. Nagy Gyula** budapesti evangélikus teológiai professzor, aki évek óta a genfi egyházi központban, néhány éve az EEK munkájában a tanulmányi ügyek vezetője.

Hódmezővásárhelyi gyülekezetünk megkezdte a második világháborúban súlyosan megsérült temploma renoválását. Az elmúlt őszi hónapokban **dr. Benczédi Ferenc** e. tanácsos által adományozott faanyag segítségével elvégezték **Hetenyi Sándor** gondnok gondos körtekintésével a tető alatti gerendák megjavítását. A beázást megszüntették a cserepek egy részének átrakásával. A gyülekezet a városi zeneiskolának eladta használhatatlan állapotban levő orgonájának megmaradt sípjait. E pénzből tavasszal megkezdik a tető helyreállításának munkáját. Tervük szerint nagy mértékben támaszkodnak a gyülekezet tagjainak segítségére is.

Csanád Béla római katolikus akadémiai professzor új verseskötete 1977-ben jelent meg „**Veronika kenedője**” c. Modern versei a lélek mélyéről fakadnak és minden hívő emberhez egyaránt szólnak.

A Világosság januári számában **Onody György**, a Magyar Rádió külpolitikai rovatvezetője „**Vyitas az Iszlam jete**” c. tanulmányában „a vallásos szervezeteknek szerepéről az egyiptomi politikában” ad érdekes és tanulságos képet.

Dr. Tóth Károly püspök, a KBK főtitkara, a **Theologiai Szemle** 1977. évi 11-12. számában a KBK nemzetközi titkársága hollandiai gyűléséről ad beszámolót „**A oizalom legkorábbi**” címen.

A Vigilia idei első számában két érdekes írás hívja fel figyelmünket. **Hegyi Béla** „**Dery levelek, kommentárok**” c. **Dery Tiborral** való megismerkedéséről, barátságáról ad számot. **Hölvényi György** pedig a bécsi Staatsarchivban végzett kutatásai eredményeként közli az egykori Osztrák-Magyar Monarchia római követének Acranthal gróf külügyminiszterhez intézett bizalmas jelentését, melyekben a követ beszámol **Prohászka Ottokár** székesfehérvári püspök három munkájának indexre vételéről. A két levél 1911. júniusában és augusztusában kelt.

A Rádió közvetítette legutóbbi márc. 19-i vallásos felőránkát **Szász János** lelkész tartotta. A legközelebbi június 4-én, vasárnap reggel 7 órakor a Petőfi adó sugározza. Szolgál: **Huszti János** lelkész.

Hódmezővásárhelyen márc. 12-én úrvacsoraosztással egybekötött istentiszteletet tartott **Végh Mihály** lelkész. Az április második vasárnapi istentiszteletén **Bencze Márton** lelkész szolgál, aki egyben elvégzi a szokásos évi gyülekezeti vizsgálatot, és ennek eredményéről az istentisztelet után tartandó közgyűlésen ad számot.

„**De nem tudták az írás értelmét megfejtetni**” c. érdekes és tanulságos írás jelent meg a Reformátusok Lapjában **dr. Pákozdy László** Márton professzor tollából. Fejtegetéseiben állást foglal az elgépiesedett, semmitmondó karácsonyi és újévi levél- és levelezőlap-áradat ellen. Javasolja, hogy a Reformátusok Lapja ünnepi számában külön helyen közöljék azoknak karácsonyi és újévi jó kívánságait, akik az így felmerülő kiadásokat megváltva — mintegy 500 forintot — felajánlottak az épülő Schweitzer Albert Otthon javára. A kezdeményezés elgondolkoztató és követésre érdemes.

Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség hazai missziójának ötvenedik évfordulójáról jubileumi ünnepségen emlékezett meg febr. 6-án, Gizella u. 37. sz. a. új székházában. Az ünnepi megemlékezést **Deák József** elnök tartotta. Az ünnepségen meghívás folytán részt vett **Huszti János** budapesti lelkészünk.

Dr. Tiboldi Béla ny. főállatorvos, v. egyházi tanácsos jan. 15-én töltötte be életének 80. évét. Egyházunk nevében **Kovács Dénes** szegedi gondnokunk köszöntötte. Továbbra is jó egészséget kívánunk.

Szén Tamás vegyész mérnök, **Szén Ernő** e. tanácsos fia, elnyerte a kémiai tudományok doktori fokozatát. Szeretettel köszöntjük, további eredményes munkát kívánunk a fiatal kutatónak.

Bibliaórák: **Nagy Ignác** u.-ban április 10-én és 24-én, május 8-án és 22-én, hétfőn du. 5-kor. **Hőgyes E.** u.-ban ápr. 17-én, május 15-én és 29-én, hétfőn du. 6-kor.

Gyülekezeti összejövetelek szeretetvendégséggel: **Nagy Ignác** utcában: május 6-án, szombaton este 6-kor, mely egyben kolozsvári vendiák találkozó is. A Nagy Ignác utcai áprilisi gyülekezeti összejövetelt nem tartjuk meg. **Hőgyes Endre** utcában: április 16-án és május 21-én, vasárnap este 6-kor.

Vass László, budapesti egyházközségünk presbitere és felesége **Kovács Zsófia** december 26-án, karácsony másodnapján ünnepelték házasságkötésük 25 éves jubileumát. Az ünnepi istentiszteleten, déli 12 órakor a Nagy Ignác utcai templomban, az Urasztala előtt állva köszönték meg Istennek gondviselését az eddig eltelt 25 esztendő alatt, és kérték további segítségét életük hátralevő idejére. Szerkesztőségünk is sok szeretettel fejezi ki jókívánságait.

Kozma Jánosnét, pestlőrinci gyülekezetünk templomépítő presbitereinek feleségét, aki maga is hűséges munkása volt gyülekezetünknek fél évszázadon át, nagy részvét mellett temették el a kispesti temetőben február 9-én, 82 éves korában. Hosszas szenvedés után pihent el fáradt teste, s tért meg lelke teremő Istenéhez. **Huszti János** és **László Andor** lelkész, valamint **Nagy Sándor** énekvezér, mindhárman palástban, kísérték hamvait utolsó földi útján. Emlékét családja és egyházunk szeretettel őrzi.

Rédiger Károly (1772-1848) évtizedeken át postamester, később megyei táblabíró volt. Élete utolsó éveit Tordán töltötte. Adományokat tett a kolozsvári unitárius kollégium és a tordai iskola javára. Arcképét unokája **Rédiger Béla**, volt tordai alispán, egyházi tanácsos festettette meg. Ez az arckép a Rédiger család leányágából származó **dr. Murányi Győző**, író és újságíró birtokába került. A nyolcvanadik életévét betöltött **dr. Murányi Győző** id. **Carolus Rédiger** arcképét egyházunknak ajándékozta, néhány a Rédiger családra vonatkozó nyomtatvánnyal együtt. A kedves ajándékot egyházunk levéltárában őrizzük.

Id. Gál Jenő ny. énekvezér, tanító, életének 81. évében Homoródszentmártonban elhunyt. **Gál Jenő** nagyjait lelkész édesapját gyászolja az elhunyt érdemes egyházi munkásban.

Útő Béla ny. körjegyző 78 éves korában elhunyt. Kálnokon helyezték örök nyugalomra. **Bedő Béla** datki lelkész apását gyászolja a megboldogultban.

A Vatikán és Csehszlovákia megállapodása

Prágában közleményt adtak ki a Csehszlovákia és a Vatikán között egyházkormányzati kérdésekben létrejött megegyezésről.

A közlemény elmondja, hogy a csehszlovák kormány és a Vatikán korábbi tárgyalásainak alapján megállapodott a római katolikus egyházmegye határainak módosításáról, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság államhatárai-val való összhangba hozatalukról. A január 10-én közzétett pápai bulla kiadásával megszüntették néhány egyházmegyenek külföldi

egyházmegyéitől való függését. Így az országon belüli egyházkormányzás a csehszlovákiai egyház képviselőinek kizárólagos fennhatósága alá kerül. A csehszlovákiai egyházkormányzat módosításával összefüggésben, egyidejűleg kialakítják a szlovákiai egyháztartományt Nagyszombat (Trnava) székhellyel. Megegyezés történt továbbá Francis Tomasek bíborosnak prágai érsekké való kinevezéséről — jelentősen be végül a csehszlovák hivatalos közlemény. (MTI)

Külföldi hírek

A baseli egyetem teológiai fakultása díszdoktorrá avatta dr. Werner Krusche magdeburgi püspököt a lelkészképzés érdekében az NDK-ban végzett munkája elismeréseként.

Bessenyo Zsigmond v. gazdasági felügyelő 1977. okt. 16-án életének 89. évében, hosszú szenvedés után Schenectadyban, New York közelében elhunyt. Felsége Hadnagy Berta kedves hívünk, lapunk hűséges olvasója és támogatója gyászában őszinte szívvel osztozunk.

India Khasi hegyeiben élő unitáriusok gondozását két lelkész képesítésű visitor látja el. R. Parat a keleti vidék gyülekezeteit pásztorkítja, és elmúlt évi munkájáról érdekes korlevélben számolt be. Ujevi üdvözlő helyett e körlevelet küldte el külföldi barátai részére. Nagy örömet okozott, hogy 1977. februárjában dr. H. J. McLachlan angliai unitárius lelkész is meglátogatta a gyülekezeteket.

A kolozsvári egyházi főtanács ülésén, 1978. jan. 28–29. napjain, dr. Barabássy László főgondnok megnyitójával vette kezdetét a tanácskozás. Meghallgatták és elfogadták dr. Kovács Lajos püspök évi jelentését, mely hű képét adta az esztendő munkájának. Az ülésen a ciklus hátralevő egy esztendőjére betöltötték a dr. Mikó Imre elhalálozásával megüresedett főgondnoki tisztelet, melyre több szavazás után dr. Gyarmathy Árpád, az egyházi élet régi érdemes munkása kapta a legtöbb szavazatot. Szeretettel köszöntjük felelősségteljes új tiszteiben. A szombat esti istentiszteleten Fekete Dezső felsőrákosi, a vasárnap délelőtti Fodor Dénes korondi lelkészek szolgáltak, az ünnephez illő elmélyült lelkülettel. A beteg Péterfy Gyula ny. zene-tanárt kitűnően helyettesítette az orgonánál Kozma Máttyás marosvásárhelyi orgonaművész.

Kökösi Kálmán esperes, aki tavaly látogatást tett egyházunknál, beteg. Mielőbbi felgyógyulást kívánunk, hogy mind árkosi gyülekezetében, mind a háromszéki egyházközségben tovább folytathassa értékes munkáját.

A kolozsvári Egységes Teológiai Intézet unitárius hallgatói részére február első napjaiban hitelesítő napokat tartottak. Az előadásokat Gál Jenő nagybajtai, Göncz Mihály alsófelsőszentmihályi és Gellérd Imre homoródszentmártoni lelkészek tartották. A közös záró istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök szolgált.

Church of the Larger Fellowship a neve az amerikai unitárius univerzalisták szervezetének, mely a szórványokban élő hívek gondozásával foglalkozik. 1978. évi januári körlevelükben felhívják az Európában szórványosan élő amerikai unitáriusok figyelmét arra, ha Budapesten járnak, látogassanak el de. 11. október a Nagy Ignác u. 4. sz. a. tartandó magyar unitárius istentiszteletre. Reméljük, hogy e felhívás az eddigi látogatások számát örömdetesen gyarapítani fogja.

Marcel Grandjean lausannei lelkész vette át nemrégiben a Genfben megjelenő francia nyelvű protestáns szabad-élvű havi szemle, a *Le Protestant* szerkesztését. E nagyműtű szemle először 1831-ben indult útjára, és azóta időnként változott névvel, de folyamatosan jelenik meg. Főmunkatársa dr. Bernard Raymond, aki az utóbbi hónapok óta a franciaországi Montpelier protestáns teológiai fakultásának előadó tanára, egyben lausannei egyetemi lelkész.

Evangelie et Liberté a címe a franciaországi szabadelvű protestánsok kéthetenként megjelenő folyóiratának. A szerkesztői tisztelet Paul Richardot Aix-en-Provence-i lelkész látja el; munkatársai közé a délvidék lelkészei és a párizsi szabadelvűek tartoznak.

Az *Inquirer* egyik januári számában Celia Downs, az *Essex Hall* munkatársa „A demokrácia természete” c. érdekes vezércikket írt.

Az oxfordi Manchester College február–március közt négy hétfőjén világiak részére vezetőképző előadásorozatot rendez, Bruce Findlow dékán vezetésével.

Az angliai Sheffield város Fulwood Old Chapel nevű unitárius gyülekezete megemlékezett temploma fennállása 250. évfordulójáról. Az esti istentiszteleten a szolgálatot dr. John McLachlan ny. professzor, egyházunk jó barátja látja el, akinek aposa dr. Alfréd Hall hosszú éveken át e város papja volt.

A grúz ortodox egyház hét püspöke a szent szinóduson új vezetőt választott *Illa* metropolita személyében a nemrégiben elhunyt katolikos-pátriárka, V. Dávid utódjává. Az új egyházi vezető a *II. Illa* nevet vette fel beiktatása után, mely *Tbiliszi*ben a Sionról elnevezett székesegyházban történt. A Szovjetunióban élő grúz ortodoxok lélekszáma hárommillió, és vezetőjük 1962. óta részt vesz az Egyházak Világtanácsa munkájában.

A román ortodox pátriárka helyettese és egyben moldvai metropolitává választotta a román ortodox egyház szent szinódusa a 62 éves Teoctist Arafat. Mint a Iasi egyházmegye új vezetője, követi a múlt év júniusban pátriárkává választott Justin Moisescut. Korábban aradi püspök, később munténiai metropolita volt. 1972-ben ismerkedtünk meg vele dr. Kovács Lajos püspök beiktatási ünnepségén.

Mgr. Tadeusz Bernat, az Arianske Rakow városkában létesített Ariánus Múzeum igazgatója, egy rakowi származású, Budapesten járt turista útján püspökünknek egy emléklapokt küldött, mely a lengyel testvérek — unitáriusok, XVI–XVII. sz. történetében nevezetes szerepet játszott Samuel Przypkowski arcát örökíti meg. E férfiú 1592–1670 közötti időkben élt, tehát átélte a lengyel ariánusok kiűzésének gyászeit is. Ismeretes, hogy Rakow városát 1569-ben lengyel unitáriusok alapították, s ott népes gyülekezetük, nyomdájuk és főiskolai szintű akadémiájuk is működött. E városka alapításának négyszázéves év-

fordulóján vett részt 1969-ben dr. Ferenecz József püspökünk, és azóta több lengyel-magyar vonatkozású könyvet mi is küldtünk az ottani múzeum részére. Az emléklapokt levéltárunkban helyeztük el.

Mariusz Cybulski lengyel egyetemi hallgató, aki érdeklődéssel viseltetik az unitarizmus iránt, magyar és amerikai fiatalokkal szívesen levelezne, lengyel vagy angol nyelven, akik tájékoztatást tudnak majd nyújtani a magyar unitárius életéről is. Címe: ul. Okrzei 10, m. 16. P – 20 128 LUBLIN, Polska.

Sigurd Taesler, a Frankfurt am Main-i unitárius gyülekezet lelkésze, 65. életének betöltésével nyugalomba vonul 1977. jun. 30-án. A nyugalom éveire jó egészséget kívánunk a 26 éven át e gyülekezetben érdemes szolgálatot végzett lelkészünknek. A gyülekezet aktív lelkésze Walter Meyer, aki egyelőre egyedül látja el ennek a sok szórványal rendelkező gyülekezetnek a pásztorolását.

George és Marion Molnár, magyar származású, Little Rock városban, az USA Arkansas államában élő unitáriusok, nemrégiben vendégül látták az Amerikában továbbképző kutatómunkánk Chica-góban tartózkodó dr. Szabó Árpád kolozsvári teológiai tanárt. G. Molnár évekkel ezelőtt Budapesten is járt, felkereste püspökünket. Azóta évente elküldi 50 dolláros adományát egyházunknak, a testvéri együvé tartozásnak jeleként. Adományát az *Unitárius Élet* költségeire fordítjuk, hogy küldhessünk minél több külföldi címre lapunkból, mert sokfelől igénylik, hogy olvashassák. Pédáját lapunk külföldi olvasói jó szívvel kövessék. Nem az összecszerzés a legfontosabb, hanem a megemlékezés és a segítőkészség.

A japán Rhisso Kosei Kai lapjában, a *Dharma Worldban* olvastuk, hogy a World Conference on Religion and Peace végrehajtó bizottsága New Yorkban, az ENSZ egyházi központjának épületében ülést tartott. Elhatározták, hogy a legközelebbi világkongresszust, sorrendben a harmadikat, előreláthatólag 1979. május-szeptember közötti időben tartják meg, hogy a tárgyalási anyagot megfelelően előkészíthessék. A kongresszust New York közelében fogják megtartani.

A Buddhista Világszövetsége 1978-ban világkongresszust tart, később megállapítandó helyen, vélhetően Ázsia területén.

Siebenbürgen, Land des Segens c. képes album jelent meg az NSZK-ban az erdélyi szász evangélikus egyház életét ismertető. A 130 képet illusztráló szöveget dr. Klein Albert nagyszebeni püspök írta.

Eletünk Krisztusban címen jelent meg a gyulafehérvári római katolikus megyepüspök, Márton Aron kiadásában egy imakönyv. Ennek bevezetőjét Márton Aron püspök írta „Kicsoda a keresztény ember?” c. Ezt a megkapóan szép írást közli az Új Ember. Ebből idézzük a következő figyelemre méltó gondolatot. „A keresztény ember két világ polgára. Igazi hazája az égben van, de oda az út a földön át vezet. Ezért a világban nem turista, nem is műkedvelő. Feladatot kell teljesítenie. Feladatot és szolgálatot szeretetből. Utközben építenie kell Isten országát, az igazság és az élet, a szentség és a kegyelem, az igazságosság, szeretet és a béke országát.”

Gencsy Béla a szovjetunióbeli — kárpát-aljai — magyar reformátusok püspöke közel 30 évi szolgálat után korára tekintettel nyugalomba vonult. Az egyházkerület előjárósága Forgon Pál lelkészt, Gencsy Pál püspök eddigi helyettesét javasolta a presbitériumoknak megválasztásra.

Ticino kanton, Svájc, olaszajkú protestánsai részére új énekeskönyvet adtak ki *Il Coral* címen. A könyvbe 223 éneket vettek fel.

A kubai kormány engedélyt adott arra, hogy a Bibliatársulatok Világszövetsége az ország protestánsai részére 5000 Bibliát és Újszövetséget küldjön.

Chrysostomost, Paphosz érseket választották meg az elhalt Makarios ciprusi érsek utódául. Az új egyházi vezető az elhunytak közeli munkatársa volt.

1977. január 27-én a hit doktrínáival foglalkozó római kongregáció határozatot hozott, melyben leszögezte, hogy a római katolikus egyház a jövőben is elzárkózik a nők papi hivatásban való alkalmazásától.

A döntés indokolása kifejezetten teológiai: a pap Jézus Krisztust képviseli, és nem lehet az Új Testamentumból kiszorítani azt a tényt, hogy Jézus Krisztus férfi volt. A döntés azonban nem jelenti a kérdés végleges lezárását. Hans Küng, a neves tübingeni teológus, aki anynyi kérdésben került már szembe a Vatikánnal, ezt a döntést is bírálja, és a női egyenjogúság elvével való szembehelyezkedésként ítéli el. A Hittani Kongregáció ezzel nem ért egyet: az egyenjogúság nem jelenthet azonosságot. A katolikus egyház a maga helyén nagyon is tiszteli a nőket, hiszen számos női szentje van, márpedig a szent nagyobb tiszteletnek örvend, mint a pap.

A protestáns egyházak álláspontja a kérdésben jóval differenciáltabb. Ahogy pl. C. Bridel, a Lausannei Egyetem protestáns teológiai professzora leszögezi: a protestantizmus különválasztja a lelkipásztori és a papi hivatást (Évangile et Liberté, 1977. márc. 7.). A protestáns egyházakban igen sok a női lelkipásztor, de ezek nem szolgáltatják ki a szentségeket. A „pap” fogalmának meghatározásában az orthodox vagy kvázi-orthodox protestáns teológia is megegyezik a katolikussal. A finn lutheránus egyház szinódusában a kérdést szavazásra tették fel: 66:37 arányban döntött a szinódus a női papi hivatás ellen. (Egy évvel korábban ez az arány 63:55 volt.). A Finnországban végzett női lelkészek a problémát úgy oldják meg, hogy átmennek Svédországba felszentelésre.

Számos amerikai protestáns egyház felfogása és gyakorlata más. Az amerikai episzkopálisok szinódusa többségi szavazás alapján a nők pappá szentelésének lehetővé tétele mellett döntött, noha VI. Pál az egyház primásához írt levelében pressziót gyakorolt erre az egyházra: az ilyen jellegű határozat megzavarná a katolikus és az episzkopális egyház közeledését.

Az amerikai unitárius univerzalista egyházban hosszabb ideje működnek női lelkipásztorok. Az első Olimpia Brown, 1863-ban kezdte meg papi működését New Yorkban. A jelenleg legnagyobb New York-i unitárius univerzalista gyülekezetnek Kolozsvárt képzett nő-papja is van dr. Harrington Donaldné sz. Szánthó Vilma személyében.

Az angliai unitáriusok is már a múlt század végén megkezdtek nő-lelkészek képzését.

Igy jutunk el hazai környezetbe. A magyarországi református és evangélikus egyház egyre nagyobb számban képez női papokat. Lelkeszi munkatársnak nevezik őket a leg-

több helyen, de gyakorlatilag gyülekezeteket önállóan is vezetnek. Mi unitáriusok most egy női teológiai hallgatót képzünk, aki két évet végzett a budapesti evangélikus akadémián, és jelenleg Oxfordban, a Manchester College-ban tanul: Szentiványi Ilonát. A romániai protestáns egyházak közül tudomásunk szerint csak a nagyváradi református egyházkerület képzett néhány női lelkészt, közülük került ki a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet első nő-professzora, E. dr. Széles Mária személyében, aki az ösztöndíj tárgyát tanítja a református hallgatók részére. Az unitárius egyházban az 1930-as évek derekán három nő hallgatója volt a Teológiai Akadémiának, akik mindhárman lelkészi oklevelet is szereztek. Mindhárman unitárius lelkészhez mentek feleségül. A már említett Szánthó Vilma mellett, Bedő Boriska Kelemen Imre ny. lelkész felesége, Deák Berta pedig Nyitrai Mózes vadadi lelkész hitvese.

A nő-lelkészek eredményes és jó munkát végeztek. A probléma körülöttük még nem lezárt. A jövő fejleményeiről majd írni fogunk.

Szalai Pál

Könyvek

A Kriterion bukaresti kiadó Téka sorozatában jelent meg 1976-ban egy ügyesen összeállított kötet, mely Teleki Sámuel és a Teleki Téka címet viseli. A kötet Deé Nagy Anikó tollából közli Teleki Sámuel — 1739—1822 — életrajzát, és bő választ ad Teleki Sámuel egy időben erdélyi kancellár levelezéséből. Dr. Kiss József, lapunk munkatársa hívta fel figyelmünket Teleki Sámuel Sárdról, erdélyi birtokáról 1764-ben Johann Rudolph Iselinhez írt levelére, melyből idézünk egy minket érdeklő részt.

Iselin (1705—1779) a baseli egyetem jogtudományi professzora, aki sokat segített Telekinek könyvtára részére megfelelő könyvek kiválasztásában. Az említett levél unitárius vonatkozású része így hangzik: „... Schoepflint, kérlek, üdvözlőld nevemben, és mondd meg neki, hogy *Servetus De restitutione Christianismi* című könyvét megtalálta a *Socinianus testvérek*nél. Minthogy e könyv ritkaságáról ők is tudnak, árát 60 aranyban állapították meg, de talán olcsóbban is fogják adni a lapjain levő foltok miatt.”

A rövid szöveggel kapcsolatban két érdekesség illetve elírás jegyezhető meg. Minket, unitáriusokat, Socinianus testvéreknek nevez. Hibásan közli *Servetus* 1553-ban megjelent főművének címét, mely helyesen így hangzik: *Christianismi Restitutio*.

Nagy László, az ország egyik legismertebb költője, 53 éves korában jan. 30-án váratlanul meghalt. Idézünk egyik szép verséből emlékeztetőül két sort: „Eneklek újra és újra sokaknak szép örömét, most az övék e csillag-ekékkel szántott sötét.” (A vasárnap gyönyöre c. versből)

Nagyajtai Teréz Kossuth-díjas érdemes művész, a Nemzeti Színház jelmeztervezője elhunyt. Ősi tordai unitárius család leszármazottja volt. A Nemzeti Színház nevében Major Tamás vett tőle búcsút a Farkasréti temetőben. Varga Istvánné, sokak Mária néni testvérét gyászolja az elhunytban.

Palló Imre dr. az Operaház örökös tagja, Kossuth-díjas kiváló művész jan. 25-én 87 éves korában elhunyt. Nem tartozott egyházunk tagjai közé, de hosszú évtizedeken át gyakran gyönyörködtette férfias szép hangjával egyházi összejöveteleink hallgatóit. Emlékeztétét őrizzük.

Nagy Béla budapesti hívünk febr. 4-én 79 éves korában meghalt. Temetésén febr. 22-én dr. Ferencz József püspök hirdette a vigasztalás ígét. Édesapja, Nagy Béla bethlenszentmiklósi, később segesvári unitárius lelkész volt. Testvérei közül hárman jöttek el Erdélyből, köztük Nagy Ferenc segesvári lelkész, hogy elkísérjék utolsó földi útján a megboldogultat, kit gyászol felesége, leánya, unokái s nagyszámú rokonsága.

Özv. Kiss Pálné sz. Andrassy Amália 81 éves korában Budapesten, leánya és veje otthonában elhunyt. Nagy részvét mellett temették febr. 27-én a budafoki temetőben, családi sírboltjukba, dr. Ferenc József püspök szolgálatával.

Máthé Kálmán ny. főmérnök, egykoron hosszú éveken át budapesti presbiter febr. 8-án 73 éves korában elhunyt. Követte feleségét. Hamvasztás után márc. 4-én Huszti János búcsúztatta. Temetésén jelen volt egykori osztálytársa, Pethő István ny. püspöki helynök. A három gyermek és az unokák gyászában őszinte szívvel osztozunk.

LAPUNK MÚLT SZÁMÁNAK LAPZÁRTA ÓTA A BUDAPESTI EGYHÁZKÖZSÉG HALOTTI ANYAKÖNYVÉNEK TANÚSÁGA SZERINT A KÖVETKEZŐ HIVEINKTŐL BÚCSÚZTUNK:

Szegedi Jenő megh. jan. 10-én, 81 éves korában; Szegedi Jenőné, Iszlay Elvira, jan. 21-én, 76 éves; Tóth Pálné, Simándi Anna, jan. 29-én, 76 éves; dr. Mán Sándorné, Wolf Erzsébet, febr. 6-án, 84 éves; Zsoldos Jánosné, Simon Erzsébet, febr. 6-án, 70 éves; Fülöp Elekné, Kövér Berta, febr. 12-én, 71 éves; Tóth Albertné, febr. 15-én, 73 éves; Kövecsi Mihályné, Szász Vilma Ida, hódmezővásárhelyi testvérünk febr. 17-én, 84 éves korában. „Boldogok, akiknek szívök tiszta, mert ők az Istent meglátják.”

Máté 5. 8.

UNITARIUS ÉLET

Laptulajdonos

a Magyarországi Unitárius Egyház

Felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. Ferencz József

1055 Budapest V., Nagy Ignác u. 4.

Táv. : 113-094.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI 1900 Budapest V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 42,— forint Külföldre évi 60,— forint.

INDEX: 25.842

78.2714/2-02 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bolgár Imre vezérig.

HU ISSN 0133—1272